

Ireneusz Kaługa

KORZYŚCI DLA ROLNICTWA WYNIKAJĄCE Z GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH NATURA 2000

Ireneusz Kaługa

KORZYŚCI DLA ROLNICTWA WYNIKAJĄCE Z GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH NATURA 2000

Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000

Autor:

Ireneusz Kaługa

Współpraca:

Georgina Álvarez Jiménez, Begoña Matilla Soloaga

Publikacja powstała w ramach prac utworzonej w tym celu Grupy Roboczej „Natura 2000 w rolnictwie” w składzie:

Georgina Álvarez Jiménez – ekspert ze strony hiszpańskiej

Jan Balcerzak – Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

Józef Głowacki – Ośrodek Doradztwa Rolniczego Glisno Lubuskie

Dorota Goździkowska – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Marek Jobda – Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Ireneusz Kaługa – ekspert ze strony polskiej – autor podręcznika

Agnieszka Kucharska – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Begoña Matilla Soloaga – ekspert ze strony hiszpańskiej

Dariusz Matkowski – rolnik, Polski Związek Hodowców Bydła

Iwona Oborska – Fundacja Doliny Baryczy

Krystyna Szczygielska – Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie,
oddział Siedlce

Iwona Świechowska – Centrum Doradztwa Rolniczego w Poznaniu

Tomasz Wilżak – Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

Konrad Wypychowski – Park Narodowy „Ujście Warty”

Wydawca:

Ministerstwo Środowiska

ul. Wawelska 52/54, 00-922 Warszawa

www.mos.gov.pl

ISBN 978-83-89994-01-1

Warszawa 2009

Skład i łamanie:

EDIT sp. z o.o.

www.edit.net.pl

Przedmowa

Szanowni Państwo,

już pięć lat Polska jest członkiem Unii Europejskiej. Od tylu lat obowiązuje zatem w naszym kraju prawo wspólnotowe, którego kluczowym segmentem są dyrektywy odnoszące się do ochrony różnorodności biologicznej, tzw. dyrektywa siedliskowa i dyrektywa ptasia.

Na mocy tych dwóch dyrektyw tworzona jest europejska sieć ekologiczna Natura 2000. Proces jej tworzenia w Polsce, jak i w innych państwach Unii Europejskiej, napotyka na wiele trudności mających swoje podłoże w braku dostatecznego zrozumienia, czym tak naprawdę jest sieć Natura 2000 i jakimi rządzi się prawami. Właśnie zwiększenie świadomości społecznej w tym zakresie było głównym przesłaniem projektu, w ramach którego powstały podręczniki, które państwu przekazujemy.

Trwające już od prawie dziesięciu lat wdrażanie sieci Natura 2000 w Polsce ciągle budzi obawy i prowokuje do zadawania pytań o możliwość jej realizacji bez ograniczeń dla rozwoju gospodarczego społeczności lokalnych i całego kraju. Jako organ wdrażający sieć Natura 2000 za każdym razem wyjaśniamy, że sieć Natura 2000 to instrument rozwoju zrównoważonego, który już od 1991 roku jest podstawową zasadą rozwoju Rzeczypospolitej Polskiej, wówczas zapisaną pod pojęciem „ekorozwoju” w Polityce Ekologicznej Państwa a następnie, już pod pojęciem „zrównoważonego rozwoju”, w konstytucji.

Projekt „*Komunikacja, świadomość społeczna i wzmocnienie instytucjonalne dla funkcjonowania europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000*” jest odpowiedzią na wielokrotnie sygnalizowaną potrzebę włączenia społeczności lokalnych w proces wdrażania sieci Natura 2000 w Polsce. Do wdrażania tego projektu, który został zgłoszony do współpracy bliźniaczej w ramach środków Transition Facility, wybrana została Hiszpania. Chcieliśmy się dowiedzieć, jak Hiszpania, która wzorowo wykorzystuje fundusze europejskie po wyznaczeniu obszernej sieci Natura 2000, rozwiązuje konflikty i komunikuje się ze społeczeństwem, aby następnie móc skorzystać z tych doświadczeń.

Właściwie prowadzona komunikacja jest bardzo ważnym narzędziem budowania wizerunku sieci Natura 2000 wśród społeczności lokalnych. Ogrom prac, a także brak

Stanisław Gawłowski

Sekretarz Stanu
w Ministerstwie Środowiska,
Koordynator Projektu

Michał Kielsznia

Generalny Dyrektor Ochrony
Środowiska

środków, który towarzyszył początkom tworzenia sieci Natura 2000 w Polsce, nie pozwolił na uruchomienie procesu komunikacji i odpowiednie zaangażowanie się w jej rozwój. Powstała więc luka, którą wypełnił szum informacyjny, skutkujący upowszechnianiem się nieprawdziwych i niejednokrotnie sprzecznych informacji na temat sieci Natura 2000 i przyszłych konsekwencji jej wdrożenia.

Naszym zadaniem jest naprawa tego stanu rzeczy m.in. poprzez wsparcie podmiotów gospodarujących przestrzenią przyrodniczą oraz podmiotów odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne lub rozwój gospodarczy, w tym rozwój infrastruktury, w odpowiednią informację. W realizację projektu oraz przygotowywanie podręczników zaangażowane zostały: Ministerstwo Infrastruktury, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Ministerstwo Środowiska, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej oraz Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Mamy nadzieję, że podręczniki międzysektorowe, powstałe przy dużym zaangażowaniu Grup Roboczych i pomocy ekspertów hiszpańskich, ułatwią państwu funkcjonowanie w obrębie sieci Natura 2000.

Spis treści

Wprowadzenie	7
Charakterystyka obszarów wiejskich Polski	8
Struktura użytkowania oraz władania gruntami rolnymi	9
Różnorodność biologiczna obszarów wiejskich Polski	11
Natura 2000. Czym jest Natura 2000?	12
Możliwości i korzyści wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000	15
Program rolnośrodowiskowy krok po kroku	17
Program rolnośrodowiskowy krok po kroku w pigułce	20
Wymagania i zobowiązania rolnika przystępującego do programu rolnośrodowiskowego	21
Natura 2000 jako marka	27
Program Leader	29
Rolnictwo ekologiczne	30
Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności	31
Działania informacyjne i promocyjne	31
Agroturystyka	32
Wspieranie biznesu na rzecz bioróżnorodności	34
Przykłady działalności gospodarczej przewidziane do kredytowania w ramach projektu	34
Inne korzyści	36
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 1. Rezerwat Kózki	38
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 2. Gospodarstwo Pomocnicze przy Parku Narodowym „Ujście Warty” – „Torfianki”	41
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 3. Gospodarstwo Rolne Pana Zdzisława Matkowskiego – działka 329	43
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 4. DAROL Sp. z o.o. w Słońsku	45
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 5. Gospodarstwo ekologiczne Sławomira Józefowicza	47
Dobre praktyki – Fiszka przykładu 6. Dolina Baryczy	49

Ważniejsze akty prawne	51
Program rolnośrodowiskowy 2004–2006	51
Program rolnośrodowiskowy 2007–2013	51
Przydatne adresy	52
Centra Doradztwa Rolniczego	52
Generalna i Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska	52
Ministerstwa	54
Ośrodki Doradztwa Rolniczego	54
Organizacje pozarządowe	56
Parki Narodowe	57

Wprowadzenie

Publikacja ta jest adresowana głównie do rolników, którzy gospodarują na terenach będących ostojami występowania rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Obszary takie są w wielu przypadkach chronione w ramach parków krajobrazowych, parków narodowych czy ostoi Natura 2000. Poprzez prowadzenie działalności rolniczej na terenach o szczególnych wartościach przyrodniczych, rolnicy w sposób szczególny odpowiadają za zachowanie walorów przyrodniczych kraju.

Wiele gatunków będących przedmiotem ochrony występuje na gruntach rolnych i jest związana z łąkowymi siedliskami wilgotnymi i bagiennymi. Zachowanie takiego charakteru siedlisk jest uzależnione od ich odpowiedniego użytkowania i jest warunkiem skutecznej ochrony obszarów cennych, a w efekcie zachowania różnorodności biologicznej. Utrzymanie wilgotnego czy bagiennego charakteru odpowiednich użytków rolnych daje gwarancję wspierania rolnictwa w przyszłości, w ramach wysokopłatnych pakietów rolnośrodowiskowych oraz stwarza możliwość korzystania z mechanizmów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

Publikacja adresowana jest także do doradców rolnośrodowiskowych, centrów informacji ekologicznej, organizacji pozarządowych, administracji ochrony przyrody i innych. Instytucje te są odpowiedzialne za przekazywanie rzetelnej wiedzy nt. najważniejszych kwestii związanych z ochroną przyrody, w tym również na temat programów rolnośrodowiskowych będących ważnym instrumentem zachowania różnorodności przyrodniczej Polski. Należy mieć nadzieję, że podręcznik ten przyczyni się do lepszego zrozumienia

problematyki związanej z gospodarowaniem zgodnym z zasadami ochrony przyrody na obszarach chronionych, w tym szczególnie na obszarach Natura 2000. Sądzimy, że ułatwi on zrozumienie zasad związanych z funkcjonowaniem programów rolnośrodowiskowych, przyczyni się do poznania innych potencjalnych możliwości zwiększenia uzyskiwanych korzyści oraz pokaże, w jaki sposób prowadząc normalną działalność rolniczą na terenach chronionych, można przyczynić się do zachowania polskiej przyrody. Zdajemy sobie sprawę, że publikacja nie odpowie na wszystkie nurtujące pytania np. te związane z ograniczeniami związanymi z prowadzeniem różnego rodzaju działalności na obszarach chronionych. Tego rodzaju informacji należy szukać w ogólnie dostępnych aktach prawnych, których zbiór podano w końcowej części podręcznika. Należy mieć nadzieję, że publikacja przyczyni się także do obalenia jeszcze powszechnych w naszym kraju stereotypów i mitów związanych z funkcjonowaniem sieci obszarów Natura 2000. Kluczowym jej elementem jest wskazanie rolnikom szans i możliwości rozwoju, jakie mają gospodarstwa zlokalizowane na obszarach chronionych i w ich sąsiedztwie. W podręczniku wskazano konkretne gospodarstwa i obszary z różnych części kraju, które osiągnęły korzyści pozwalające myśleć o rozwoju oraz poszerzeniu swojej oferty. Przykłady te mają uświadomić osobom, które szukają własnego pomysłu na prowadzenie działalności rolniczej, że niezależnie od regionu kraju, w którym znajduje się gospodarstwo, można pokierować tak jego działalnością, by stało się źródłem dochodów oraz satysfakcji. **Publikacja zawiera informacje, które są aktualne w momencie jej pisania (kwiecień 2009 r.).**

Charakterystyka obszarów wiejskich Polski

Polska jest krajem typowo rolniczym. Wynika z tego wiele konkretnych wniosków dotyczących zarówno rozwoju naszego kraju, jak również nierozdzielnie związanej z tym ochrony bioróżnorodności, która jest w większości skupiona na terenach użytkowanych rolniczo.

Ogólna powierzchnia Rzeczypospolitej Polskiej wynosi 31 268,5 tys. ha (*Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich*, GUS 2006), z czego ponad połowę stanowią użytki rolne (UR). Zajmują one powierzchnię 19 148,2 tys. ha (61,2%). Znaczną powierzchnię stanowią grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione tj. 9 338,5 tys. ha (29,9%) (tabela 1).

Tabela 1. Powierzchnia geodezyjna¹ Polski według kierunków wykorzystania w 2005 r.

Wyszczególnienie	w tys. ha	% powierzchni ogółem
Powierzchnia ogólna	31 268,5	–
w tym:		
Użytki rolne	19 148,2	61,2
w tym:		
grunty orne	1 4074,4	–
sady	296,5	–
łąki trwałe	2 352,8	–
pastwiska trwałe	1 694,6	–
grunty rolne zabudowane	527,3	–
grunty pod stawami	50,5	–
grunty pod rowami	152,1	–
Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione	9 338,5	29,9
w tym lasy	9 106,4	–
grunty zadrzewione i zakrzewione	232,1	–
Wody	636,2	2,0
Użytki kopalne	32,6	0,1
Tereny w tym komunikacyjne	896,9	2,9
Osiedlowe	546,3	1,7
Nieużytki	497,9	1,6
Różne	171,9	0,5

Źródło: *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich*, GUS 2006 r.

¹ Z uwagi na brak systematycznego uaktualniania ewidencyjnej powierzchni użytków rolnych zgodnie z faktycznym sposobem gospodarowania, dane odnoszące się do powierzchni geodezyjnej nie są zgodne z danymi dotyczącymi faktycznego użytkowania np. użytków rolnych czy gruntów leśnych.

Struktura użytkowania oraz władania gruntami rolnymi

Typowy krajobraz rolniczy wschodniej Polski
(fot. M. Rzepała)

W 2005 r. powierzchnia użytków rolnych, która była użytkowana przez gospodarstwa rolne, wynosiła 15 906,0 tys. ha (50,9% powierzchni kraju). Dominującą rolę wśród użytków rolnych odgrywały grunty orne, które stanowiły ponad 39% powierzchni kraju, oraz trwałe użytki zielone – 10,8% powierzchni kraju, zajmujące odpowiednio 12 222,0 tys. ha i 3 387,5 tys. ha (tabela 2).

Biorąc pod uwagę strukturę własności gruntów użytkowanych rolniczo, dominujące znaczenie odgrywał sektor prywatny, w tym gospodarstwa indywidualne, które posiadały powierzchnię 15 979,6 tys. ha, z których ponad 87% stanowiły użytki rolne. Dodatkowo, we władaniu gospodarstw indywidualnych znajdowało się prawie 7% lasów i gruntów leśnych, a także ponad 5% gruntów pozostałych, które zwią-

Tabela 2. Powierzchnia użytków rolnych oraz innych gruntów w gospodarstwach według władania i użytkowania w 2005 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa indywidualne
w tysiącach hektarów		
Według władania		
	19 148,2	15 979,6
Według użytkowania		
Użytki rolne	15 906,0	14 005,4
w tym:		
grunty orne	12 222,0	10 685,3
sady	296,5	289,7
łąki trwałe	2 529,2	2 298,4
pastwiska trwałe	858,3	732,0
Lasy i grunty leśne	1 157,7	1 082,7
Pozostałe grunty	1 278,1	891,5

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005 r., Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2006 r., GUS.

Wypas zwierząt jest jednym z czynników pomagających utrzymać bioróżnorodność (fot. I. Kaluga)

zane były z prowadzoną działalnością (np. grunty będące pod zabudowaniami, pod drogami, torfowiska, zwirownie). Średnia powierzchnia gruntów w jednym gospodarstwie rolnym w 2005 r. wynosiła 6,71 ha (dla gospodarstw indywidualnych 5,86 ha), w tym użytków rolnych – 5,82 ha (dla gospodarstw indywidualnych – 5,13 ha). Natomiast średnia powierzchnia gruntów w gospodarstwach o powierzchni powyżej 1 ha UR ogółem wynosiła 9,93 ha (dla gospodarstw indywidualnych – 8,63 ha), użytków rolnych – 8,69 ha (dla gospodarstw indywidualnych – 7,65 ha) (GUS, 2006). Biorąc pod uwagę gospodarstwa rolne, które prowadzą działalność rolniczą, średnia powierzchnia użytków rolnych w tych gospodarstwach w 2005 r. wynosiła 6,19

ha. Z powyższych zestawień wynika, że obszary wiejskie stanowią blisko dwie trzecie powierzchni Polski.

Z uwagi na tak znaczną powierzchnię oraz ekstenywną gospodarkę rolną, nasz kraj odgrywa ważną rolę w ochronie gatunków i siedlisk krajobrazu rolniczego. Najcenniejsze walory przyrodnicze są chronione w ramach tzw. sieci Natura 2000, która w Polsce jest jeszcze w fazie rozwoju i tworzenia. Dotychczas powołane obszary Natura 2000 obejmują 5 244 944 ha lądowej powierzchni kraju, co stanowi 16,77% powierzchni administracyjnej Polski. Użytki zielone wraz z nieużytkami zajmują powierzchnię 703 930 ha, a grunty orne – 921 756 ha obszarów naturowych. Grunty rolne stanowią zatem 31% obszarów Natura 2000.

Różnorodność biologiczna obszarów wiejskich Polski

Różnorodność biologiczna Polski należy do najlepiej zachowanych w całej Europie. Jest to związane z warunkami naturalnymi, nierównomiernym uprzemysłowieniem i urbanizacją kraju oraz zachowaniem na znacznych obszarach ekstensywnego rolnictwa. Istnieje duże zróżnicowanie regionalne pod względem bioróżnorodności. Obszary o stosunkowo dobrze zachowanych walorach przyrodniczych występują we wschodnich i południowowschodnich regionach Polski. Związane jest to między innymi z dużym rozdrobieniem gospodarstw rolnych na tych terenach.

Utrzymywanie się tutaj tradycyjnego typu gospodarki rolnej umożliwia zachowanie wysokiej różnorodności biologicznej oraz zasobów genowych prymitywnych odmian roślin użytkowych i ras zwierząt hodowlanych.

Zróżnicowana rzeźba terenu, różnorodność warunków glebowych i klimatycznych sprawiają, że Polska odznacza się dużym zróżnicowaniem siedlisk i krajobrazów naturalnych. Na obszarze Polski występuje **485 zespołów** roślinnych, z których **12%** stanowią zespoły często spotykane, natomiast **22%** zespołów występuje rzadko i jest rejestrowana tylko na nielicznych stanowiskach. Zróżnicowany jest także udział zbiorowisk roślinnych w tworzeniu pokrywy roślinnej i szaty roślinnej, przy czym zbiorowiska wielkopowierzchniowe, zajmujące wielohektarowe przestrzenie (np. bory, agrocenozy czy łąki), stanowią **38%** wszystkich zbiorowisk występujących w kraju (*Krajowa Strategia Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej wraz z programem działań, 2007*). Charakter naturalny i półnaturalny zachowały siedliska błotne i torfowiskowe, ekstensywne łąki i pastwiska zlokalizowane w naturalnych dolinach rzecznych, zakrzewienia śródpolne, murawy górskie i kserotermiczne z wieloma gatunkami endemicznymi. Walory środowiskowe tych terenów są zagrożone wskutek intensyfikacji produkcji rolniczej, wypalania traw, a także porzucania użytków zielonych o niskich walorach paszowych w sytuacji ogranicza-

Łąki w dolinie Omulwi – siedlisko występowania kulika wielkiego (fot. I. Katuga)

Kulik wielki (fot. I. Katuga)

nia pogłowia zwierząt. Na skutek zachowania tradycyjnych form ekstensywnej gospodarki rolnej, do naszych czasów zachowały się miejscowe odmiany roślin uprawnych oraz lokalne rasy zwierząt gospodarskich. Regiony występowania starych odmian roślin znajdują się głównie w południowej części kraju (region górski). Polska posiada znaczące zasoby genetyczne zwierząt gospodarskich. W ich skład wchodzi **215 rodzimych** ras zwierząt, z których część jest objęta programami ochrony zasobów genetycznych. Rasy rodzime są szczególnie przydatne do utrzymywania w systemie produkcji ekstensywnej połączonej z wypasem ekologicznym, co pozwala na efektywne zagospodarowanie terenów półnaturalnych, o ubogich zasobach paszowych.

Natura 2000

Czym jest Natura 2000?

Od drugiej połowy XX wieku zanotowano w Europie, a także na świecie bardzo szybko postępujący proces wymierania gatunków. Okazało się, że na to negatywne zjawisko największy wpływ wywiera działalność człowieka. Tempo zaniku gatunków ma niespotykaną dotychczas skalę i jest wyższe od tego, jakie wynika z procesów naturalnych. Do głównych przyczyn wymierania gatunków oraz zanikania siedlisk przyrodniczych zalicza się między innymi: zajmowanie przez człowieka przestrzeni życiowej zwierząt poprzez postępującą w szybkim tempie urbanizację, wylesienia czy budowę dróg. Ważnym czynnikiem jest także przekształcanie miejsc naturalnego występowania gatunków poprzez intensyfikację rolnictwa, leśnictwa czy gospodarki rybackiej. Do zjawisk odpowiadających za zanik gatunków należy zaliczyć również odprowadzanie zanieczyszczeń pochodzących z rolnictwa, przemysłu oraz gospodarki komunalnej. Wreszcie duży wpływ na ten proces ma wprowadzanie nowych obcych gatunków oraz zmiany klimatyczne.

W czasie gdy zauważono te negatywne zjawiska, funkcjonowały już różnorodne inicjatywy na rzecz bioróżnorodności, tj. np. Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (1972 r.), Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych (1973 r.), Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt (1979 r.) czy też Konwencja o różnorodności biologicznej (1992 r.).

W obliczu niekorzystnych zmian przyrodniczych okazało się, że dotychczasowe systemy ochrony przyrody są niewystarczające i należy poszukiwać nowych, kompleksowych rozwiązań pomagających skutecznie chronić przyrodę na większych obszarach.

Dla zahamowania negatywnych zjawisk postanowiono w Europie opracować koncepcję sieci ekologicznej Natura 2000. W nowej koncepcji zmieniono podejście do ochrony przyrody, opracowując kompleksowe systemy ochrony z precyzyjnymi kryteriami oceny

oraz wyznaczania obszarów do ochrony. Ocena ma być dokonywana w skali całych obszarów/regionów, a ochrona oraz gospodarowanie na tych obszarach ma się odbywać na podstawie jednolitych kryteriów.

Idea sieci Natura 2000 jest wprowadzana w Unii Europejskiej od roku 1992. Jej głównym celem jest powstrzymanie wymierania gatunków zwierząt i roślin oraz zaniku ważnych siedlisk przyrodniczych oraz ochrona różnorodności biologicznej. Wiodącym jej założeniem jest stale monitorowanie stanu różnorodności biologicznej oraz zachodzących w niej zmian.

System Natura 2000 oparty jest na dwóch kluczowych dyrektywach unijnych, które są podstawą do two-

Dolina rzeki Bug w okolicach Kamieńczyka (fot. I. Katuga)

Owce świniarki – rasa objęta programem zachowania zasobów genetycznych (fot. P. Niski)

rzenia tych obszarów: tzw. **Dyrektywie Ptasiej z 1979 r.** (Dyrektywa o ochronie dziko żyjących ptaków – 79/409/EWG) oraz **Dyrektywie Siedliskowej z roku 1992** (Dyrektywa o ochronie siedlisk przyrodniczych oraz dziko żyjącej fauny i flory – 92/43/EWG). W myśl obydwu aktów prawnych, na terenie krajów członkowskich dla ochrony zagrożonych wyginięciem w skali Europy gatunków ptaków oraz pozostałych gatunków zwierząt i siedlisk przyrodniczych wyznacza się ostoje, na których terenie występują znaczące ich populacje. Dyrektywy te określają m.in. listy gatunków roślin, zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych, które podlegają ochronie w ramach sieci Natura 2000. Ponieważ wymienione są na nich gatunki cenne dla całej Wspólnoty, na listach poszczególnych krajów mogą znajdować się gatunki rzadkie oraz dość liczne w danym kraju. Takim gatunkiem występującym dość szeroko w Polsce jest np. bocian biały (w niektórych rejonach kraju jest nawet gatunkiem średnio liczny), czy coraz powszechniejszy w Polsce – bóbr. W ramach sieci Natura 2000 funkcjonują dwa rodzaje obszarów ochrony: specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) tzw. obszary siedliskowe oraz obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) tzw. obszary ptasie. W praktyce obydwie rodzaje obszarów dość często pokrywają się ze sobą terytorialnie.

Obszary ptasie i siedliskowe wyznaczone są na podstawie danych przyrodniczych zebrane w terenie zgodnie z kryteriami naukowymi zawartymi w ww.

dyrektywach. Podczas wyznaczania i powoływania obszarów Natura 2000 **nie mogą być brane pod uwagę inne względy jak np. społeczne czy ekonomiczne.** Ochrona przyrody na obszarach Natura jest ukierunkowana na określone, ważne w skali całej Europy gatunki i siedliska przyrodnicze wymienione w załącznikach obu dyrektyw. Część z tych gatunków i siedlisk ma status gatunków priorytetowych, czyli takich, które należy chronić w sposób szczególny, z racji ich niewielkiego zasięgu występowania lub dużego zagrożenia wyginięciem. Obszary występowania gatunków i siedlisk priorytetowych uważane są za szczególnie ważne dla Wspólnoty. W Polsce wyznaczono dotychczas **141 obszarów ptasich** (*Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21.07.2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (DzU nr 229, poz. 2313 z późn. zm.)*) obejmujących łącznie około **15,6%** powierzchni kraju oraz zgłoszono do Komisji Europejskiej **364 obszary** siedliskowe zajmujące blisko **8,1%** powierzchni lądowej.

W przyszłości powierzchnia obszarów Natura 2000 będzie wynosiła około **20%**.

W roku 2008 obszary ptasie w Unii Europejskiej łącznie zajmowały około **13%** powierzchni (od 3% do 25% w poszczególnych państwach), a siedliskowe około **10,5%** (od 7% do 31%).

Państwa członkowskie mają obowiązek wyznaczenia oraz formalnego powołania na swoim terenie obszarów Natura 2000. W myśl prawa, państwa członkow-

Dolina rzeki Omulwi (fot. I. Katuga)

Bociany białe (fot. I. Katuga)

skie muszą wyznaczyć sprawujących nadzór nad tymi obszarami oraz przygotować dla nich plany zarządzania wraz z działaniami ochronnymi, mają prowadzić monitoring oraz raportować do Komisji Europejskiej o stanie siedlisk oraz gatunków. W Polsce wyznaczeniem tych obszarów i nadzorowaniem nimi zajmują się Ministerstwo Środowiska (Główny Konserwator Przyrody) i Główny Dyrektor Ochrony Środowiska oraz Regionalni Konserwatorzy Przyrody i Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska. Ponadto obowiązkiem każdego państwa jest podejmowanie działań dla zachowania lub odtworzenia stanu gatunków i siedlisk, zapobieganie pogorszeniu tego stanu oraz niedopuszczenie do realizacji planów i przedsięwzięć zagrażających integralności obszarów.

Obszary Natura 2000 nie są terenami zamkniętymi. Wbrew opinii wielu osób nie obowiązują na nich wyłącznie zakazy oraz ograniczenia. Na większości obszarów jest prowadzona normalna gospodarka, a tylko niektóre przedsięwzięcia mogące znacząco negatywnie oddziaływać na walory obszaru muszą zostać ograniczone. W art. 36. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zapisano: „na obszarach Natura 2000, nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybaczka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000. Rolnicy muszą liczyć się więc z faktem, że niektóre realizowane przez nich przedsięwzięcia na obszarze Natura 2000, tj. np. melioracje, konserwacja rowów odwadniających, budowa urządzeń wodnych zatrzymujących wodę, zalesianie, zabudowa siedliskowa, budowa pensjonatów, gospodarstw agroturystycznych, rozbudowa lub remont gospodarstwa czy usunięcie drzew lub krzewów mogą wymagać wykonania oceny oddziaływania na obszar Natura 2000.

Skowronek polny – coraz rzadszy gatunek krajobrazu rolniczego (fot. I. Katuga)

Prowadzenie działalności, o której mowa powyżej, na obszarach Natura 2000 wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, jest dozwolone wyłącznie w zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących na tych obszarach. Jeżeli zaistnieje konieczność ograniczenia jakiegoś rodzaju gospodarowania na obszarach chronionych, to występuje potencjalna możliwość otrzymania rekompensat. Można o tym przeczytać również w tym samym Art. 36: „Jeżeli działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka lub rybaczka wymaga dostosowania do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, na którym nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia dochodowości, Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska może zawrzeć umowę z właścicielem lub posiadaczem obszaru, z wyjątkiem zarządców nieruchomości Skarbu Państwa, która zawiera wykaz niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz warunki i terminy rozliczenia należności za wykonane czynności, a także wartość rekompensaty za utracone dochody wynikające z wprowadzonych ograniczeń”.

Więcej na temat sieci Natura 2000 można dowiedzieć się, odwiedzając stronę internetową Ministerstwa Środowiska www.mos.gov.pl

Możliwości i korzyści wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000

Ponieważ podręcznik ten jest adresowany głównie do rolników z obszarów Natura 2000, większość opisywanych możliwości podniesienia opłacalności gospodarowania odnosi się bezpośrednio do takich właśnie obszarów lub ma związek z nimi.

Wśród korzyści finansowych, jakie mogą być uzyskiwane przez rolników, główne znaczenie mają programy rolnośrodowiskowe, z których korzysta coraz większa liczba rolników.

Ponieważ są one dla rolników istotne, zostały potraktowane w podręczniku bardziej obszernie.

Programy rolnośrodowiskowe są jednym z głównych i jedynym obowiązkowym elementem Planów Rozwoju Obszarów Wiejskich, które państwa członkowskie Unii Europejskiej mają obowiązek opracować i wdrażać. Wraz z wejściem w 2004 r. do UE, Pol-

ska opracowała i wdrożyła w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 – Krajowy Program Rolnośrodowiskowy. Program ten jest już zamknięty dla nowych beneficjentów, jednakże w szczytowej jego fazie realizowało go prawie 70 tys. beneficjentów. Na terenie kraju jego całkowite zakończenie nastąpi wraz z końcem lutego 2012 r. Wraz z nową perspektywą programowo-finansową, Polska opracowała Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, a w jego ramach nowy program rolnośrodowiskowy. W swoim założeniu realizacja tego programu ma przyczynić się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich z jednoczesnym zachowaniem różnorodności biologicznej. W ramach programu rolnośrodowiskowego w sposób szczególny chronione są najcenniejsze środowiska, tj.: łąki, pastwiska, stare sady wraz z całą

Dzięki wypasowi utrzymuje się niską roślinność pastwisk (fot. I. Katuga)

różnorodnością gatunkową na nich występującą. Program ma promować produkcję rolną zgodną z wymogami ochrony przyrody i środowiska. Głównym celem programu jest poprawa jakości środowiska przyrodniczego na obszarach wiejskich, w tym w szczególności utrzymanie i przywracanie stanu najcenniejszych siedlisk poprzez: promowanie zrównoważonego gospodarowania, odpowiednie użytkowanie gleb i ochronę wód oraz ochronę zagrożonych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych.

Jest to zgodne z polityką Unii Europejskiej, gdzie rolnictwo nie jest rozumiane jedynie jako produkcja żywności oraz źródło dochodów dla rolników, lecz także jako mechanizm konserwacji oraz kształtowania ekosystemów. W myśl tej polityki produktem rolnym jest nie tylko żywność, ale również zasoby wodne odpowiedniej jakości (zachowanie bagien i torfowisk oczyszczających i retencjonujących wodę), walory estetyczne, kulturowe i w konsekwencji turystyczne krajobrazu, w których jest związana różnorodność biologiczna.

Działania nowego programu rolnośrodowiskowego zostały podzielone na 8 pakietów, w obrębie których wyróżniono 41 wariantów.

Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone

Pakiet 2. Rolnictwo ekologiczne

Pakiet 3. Ekstensywne trwałe użytki zielone

Pakiet 4. Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000

Pakiet 5. Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000

Pakiet 6. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie

Pakiet 7. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie

Pakiet 8. Ochrona gleb i wód

W celu podkreślenia, jak ważna jest ochrona bioróżnorodności terenów rolniczych, w ramach programu rolnośrodowiskowego na lata 2007–2013 zróżnicowano wysokość dopłat, jakie mogą uzyskać rolnicy prowadzący gospodarstwa na obszarach Natura 2000 i poza nimi. Różnice pokazuje załączona poniżej tabela (tabela 3). Wynika z niej, że realizacja większości wariantów, „pakietów przyrodniczych” na obszarach Natura 2000 w porównaniu z tymi samymi wariantami dla gospodarstw znajdujących się poza obszarami jest wyżej dofinansowywana.

Tabela 3. Różnice w uzyskiwanych korzyściach finansowych pokazuje poniższe zestawienie

Pakiet 4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000	Wariant. 4.1. Ochrona siedlisk lęgowych ptaków	1200 zł/ha
	Wariant. 4.2. Mechowiska	1200 zł/ha
	Wariant. 4.3. Szuwary wielkoturzycowe	800 zł/ha
	Wariant. 4.4. Łąki trzęślicowe i selernicowe	1200 zł/ha
	Wariant. 4.5. Murawy ciepłolubne	1200 zł/ha
	Wariant. 4.6. Pólnaturalne łąki wilgotne	800 zł/ha
	Wariant. 4.7. Pólnaturalne łąki świeże	800 zł/ha
	Wariant. 4.8. Bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe	800 zł/ha
	Wariant. 4.9. Stonorośla	1190 zł/ha
	Wariant. 4.10. Użytki przyrodnicze	550 zł/ha
Pakiet 5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000	Wariant. 5.1. Ochrona Siedlisk lęgowych ptaków	1370 zł/ha
	Wariant. 5.2. Mechowiska	1390 zł/ha
	Wariant. 5.3. Szuwary wielkoturzycowe	910 zł/ha
	Wariant. 5.4. Łąki trzęślicowe i selernicowe	1390 zł/ha
	Wariant. 5.5. Murawy ciepłolubne	1380 zł/ha
	Wariant. 5.6. Pólnaturalne łąki wilgotne	840 zł/ha
	Wariant. 5.7. Pólnaturalne łąki świeże	840 zł/ha
	Wariant. 5.8. Bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe	870 zł/ha
	Wariant. 5.9. Stonorośla	1190 zł/ha
	Wariant. 5.10. Użytki przyrodnicze	550 zł/ha

Program rolnośrodowiskowy krok po kroku

Przystąpienie do programu rolnośrodowiskowego jest dobrowolne. Wymaga ono jednak spełnienia przez rolnika pewnych warunków. Szczególne wymagania muszą być spełnione podczas przystępowania do realizacji w gospodarstwie tzw. pakietów przyrodniczych. Jednym z ważniejszych warunków jest zaklasyfikowanie terenu zgłaszanego do „pakietów przyrodniczych” przez eksperta botanika i/lub ornitologa. Rolnicy gospodarujący na obszarach planowanych do objęcia programem rolnośrodowiskowym w ramach tzw. pakietów przyrodniczych mogą wstępnie sami rozpoznać czy dany obszar nadaje się do objęcia programem. Sygnałem do zastosowania „pakietów przyrodniczych” może być regularne występowanie na obszarze łąk czy pastwisk łatwo rozpoznawalnych gatunków ptaków, tj. jak np. **czajka, bekas kszyc czy derkacz**. Ważną wskazówką jest obecność na łąkach wilgotnych takich roślin jak: **ostrożeń łąkowy, firletka, czy znany wszystkim kaczeniec**. **Regularne występowanie: storczyków, pełnika, mieczyka, kosaćców, kocanek, bodziszaków, bobrka trójlistkowego, goryczek, pierwiosnek czy krwiściągu** pozwala również wnioskować o możliwości zakwalifikowania łąki czy pastwiska do „pakietów przyrodniczych”. Do udziału w „pakietach przyrodniczych” będą kwalifikować się również w większości przypadków łąki bagienne, trudne do użytkowania z powodu wysokiego poziomu wód, jak również łąki, które są regularnie zalewane przez większe rzeki. Także łąki „kwietne”, o dużej różnorodności i bogactwie ziół, a nie tylko traw, zwłaszcza te, które nie były podsiewane mogą kwalifikować teren do „pakietów przyrodniczych”.

Należy pamiętać jednak, że nawet stwierdzenie występowania na łące czy pastwisku roślin lub ptaków kwalifikujących, dające wysokie prawdopodobieństwo zakwalifikowania terenu do wysokopłatnych „pakietów przyrodniczych”, nie jest jeszcze równoznaczne z zastosowaniem pakietu. Kwalifikacja terenu następuje zawsze na podstawie kryteriów, przyjętych przez eksperta, a wyniku ekspertyzy nie da się przewidzieć przed jej wykonaniem (może być negatywna). W praktyce oznacza to, że dopiero po przeprowadzeniu odpowiedniej liczby kontroli terenu rolnik może uzyskać odpowiedź, czy użytkowany przez niego obszar nadaje się do objęcia „pakietem przyrodniczym”.

Jeżeli z jakichkolwiek powodów np. negatywnej opinii eksperta botanika czy ornitologa, braku dokumentacji przyrodniczej wykonanej przez uprawnionego eksperta w trakcie sezonu lęgowego i/lub wegetacyjnego rolnik nie korzysta z „pakietów przyrodniczych” na wszelkich

łąkach i pastwiskach, może skorzystać on z niżej płatnego, ale nie wymagającego wykonania ekspertyzy pakietu 3 – „Ekstensywne trwałe użytki zielone”.

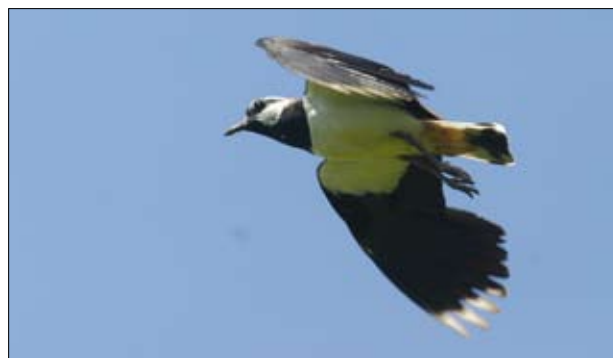
Niniejszy podręcznik jest adresowany głównie do rolników, którzy gospodarują na obszarach Natura 2000. Poniżej przedstawiamy ścieżkę postępowania w przypadku przystąpienia do programu dla gospodarstw zlokalizowanych na tego rodzaju obszarach.

Krok 1

Rolnicy chętni do przystąpienia do programu rolnośrodowiskowego powinni w pierwszej kolejności zgłosić się do doradcy rolnośrodowiskowego, który przedstawi warunki udziału w programie i dopomoże w dalszej procedurze. Przy pomocy doradcy rolnośrodowiskowego sporządzony zostanie plan działalności rolnośrodowiskowej, którego posiadanie jest jednym z warunków udziału w programie rolnośrodowiskowym. Na podstawie wywiadu z rolnikiem, a także wizji terenowej doradca wstępnie zakwalifikuje gospodarstwo do udziału w programie. W przypadku opinii pozytywnej nt. możliwości przystąpienia rolnika do pakietów przyrodniczych (pakiet 4 i 5) zaleci kontakt z ekspertem odpowiedniej profesji (botanikiem i/ lub

Łąka wilgotna z ostrożeniem – siedlisko kwalifikujące do udziału w programach rolnośrodowiskowych
(fot. M. Szczygielski)

Czajka – gatunek kwalifikujący do udziału w programach rolnośrodowiskowych (fot. I. Kaługa)

ornitologiem), którego zadaniem będzie wykonanie dokumentacji przyrodniczej: botanicznej lub ornitologicznej stanowiącej załącznik do planu działalności rolnośrodowiskowej.

Lista uprawnionych doradców rolnośrodowiskowych jak i ekspertów przyrodniczych zamieszczona jest na stronie internetowej **Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie** (www.cdr.gov.pl). Doradców rolnośrodowiskowych szukać można też w ośrodkach doradztwa rolniczego, urzędach gminy, izbach rolniczych czy też w prywatnych firmach świadczących usługi doradcze związane z rolnictwem.

Krok 2

Rolnicy posiadający gospodarstwo, które jest planowane do objęcia programem rolnośrodowiskowym, zwłaszcza w zakresie „pakietów przyrodniczych”, (pakiet 4 i 5) powinni też ustalić, czy teren, na którym gospodarują, znajduje się w granicach obszaru chronionego w ramach sieci Natura 2000. Znalezienie takiej informacji często nastęrcza wiele kłopotów i dla osób nieporuszających się na co dzień w tematyce ochrony przyrody jest wręcz niemożliwe. Warto w takiej sytuacji poprosić o pomoc pracowników instytucji mogących odszukać podstawową wiedzę na temat położenia danego obszaru. Zapytania możemy kierować np. do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), a także do instytucji takich jak Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska, które zgodnie z prawem odpowiadają za ochronę obszarów Natura 2000 i z racji tego powinny mieć bieżące informacje nt. sieci w danym województwie. Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska działają w każdym mieście wojewódzkim, ale zgodnie z kompetencjami mają swoje placówki zamiejscowe, utworzone na bazie niektórych parków krajobrazowych. Odpowiedź na pytanie, czy gospodarstwo znajduje się na obszarze naturowym czy też nie można znaleźć także w internecie. Wystarczy w tym celu odszukać stronę Ministerstwa Środowiska (www.mos.gov.pl), na której w zakładce Natura 2000 można znaleźć interesujące nas informacje. W celu odzyskania granic konkretnego obszaru powinniśmy przejść do zakładki pod nazwą Polskie Obszary Natura 2000. Poniżej hasła głównego znajdują się podstrony umożliwiające wyszukanie obszarów Natura 2000 według województw oraz kodów obszarów. W tym miejscu pozostaje nam już tylko ustalenie na zasadzie wyboru nazwy interesującego nas województwa, nazwy ostoji czy jej kodu. Po wybraniu i zatwierdzeniu tylko jednej opcji np. województwa zostaną wyświetlone wszystkie obszary zarówno ptasie, jak i siedliskowe na

Rycyk – gatunek kwalifikujący (fot. I. Katuga)

Murawa kserotermiczna (fot. M. Szczygielski)

terenie tego konkretnego województwa. Po odczytaniu nazw obszarów możemy dokonać wstępnej klasyfikacji położenia danego obszaru. Jeżeli w tym miejscu rolnik zorientuje się, że jego gospodarstwo może znajdować się na terenie konkretnego obszaru, powinien przejść do załączonych z prawej strony map, z których przynajmniej wstępnie da się odczytać granice i potwierdzić lub wykluczyć położenie gospodarstwa na obszarze Natura 2000. Strona Ministerstwa Środowiska jest dotychczas jedynym miejscem, gdzie można znaleźć mapy z granicami obszarów Natura 2000. Co prawda mapy te nie są na tyle dokładne, by odnaleźć na nich konkretną działkę rolną, ale z pewnością pozwalają się dość dobrze zorientować w położeniu.

Podstawowe informacje nt. położenia konkretnego terenu można uzyskać także w dyrekcjach parków narodowych czy siedzibach organizacji pozarządowych zajmujących się szeroko pojętą ochroną przyrody. Zestawienie teledresowe instytucji, w których można uzyskać przydatne informacje, znajduje się w ostatniej części podręcznika.

Krok 3

Rolnik, którego gospodarstwo może wg doradcy zostać zakwalifikowane do pakietów przyrodniczych, nawiązuje kontakt z ekspertem ornitologiem i/lub botanikiem, którzy w odpowiednich okresach roku wykonają na jego zlecenie dokumentację przyrodniczą.

Uwaga. Wykonanie dokumentacji przez eksperta jest odpłatne. Maksymalne stawki zwrotu za wykonanie ekspertyzy są uregulowane prawnie i uzależnione od powierzchni planowanej do objęcia programem rolnośrodowiskowym. W niektórych przypadkach eksperci mogą żądać kwot wyższych lub niższych od kwoty zwrotu, co jest kwestią umowy pomiędzy ekspertem a rolnikiem.

Stawki zwrotu kosztów transakcyjnych wynoszą odpowiednio:

Koszty transakcyjne	Wysokość maksymalnej kwoty przeznaczonej na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	500 zł
1–5 ha	1000 zł
5–20 ha	2000 zł
20–50 ha	3000 zł
> 50 ha	4000 zł

Rolnik, który otrzyma decyzję pozytywną o realizacji programu w zakresie pakietów 4 lub 5, otrzyma wraz z pierwszą płatnością rolnośrodowiskową zwrot kosztów transakcyjnych poniesionych na sporządzenie dokumentacji przyrodniczej.

Sporządzenie planu działalności rolnośrodowiskowej jest także odpłatne, zgodnie z cennikiem ustalonym przez instytucję świadczącą usługi w tym zakresie, jednak w tym przypadku rolnik nie otrzymuje z tego tytułu zwrotu.

Dokumentację przyrodniczą mogą wykonywać tylko eksperci posiadający zaświadczenie potwierdzające ich uprawnienia wydane przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Dokumentacja przyrodnicza-siedliskowa będąca opisem roślinności jest sporządzana w okresach pojawienia się największej ilości gatunków roślin, czyli w terminie od **15 maja do 30 września**. Na łąkach koszonych opisy są prowadzone przed pierwszym pokosem, najlepiej w maju, ewentualnie w lipcu po odrośnięciu roślinności. Kontrole ornitologiczne, na podstawie których powstanie dokumentacja ornitologiczna, powinny być wykonane w okresie pomiędzy **15 kwiet-**

nia a 15 lipca, co jest związane z biologią gatunków, które będą inwentaryzowane. Są to takie gatunki jak: **derkacz, krwawodziób, czajka, rycyk, biegus zmienny, batalion, błotniak łąkowy, kulik wielki, wodniczka i dubelt.**

Dokumentacja przyrodnicza musi być wykonana w roku poprzedzającym rok złożenia wniosku o płatność rolnośrodowiskową.

Krok 4

Rolnik składa wniosek rolnośrodowiskowy z kompletem dokumentów do Powiatowego Biura Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w terminie 15 marca – 15 maja. Pomimo tego, że zobowiązanie rolnośrodowiskowe jest 5-letnie, to co-rocennie rolnik składa wniosek o płatność. Płatności

rolnośrodowiskowe wypłacane są do czerwca roku następującego po roku złożenia wniosku.

Krajobraz rolniczy z bocianim gniazdem (fot. I. Katuga)

Program rolnośrodowiskowy krok po kroku w pigułce

Krok pierwszy Informacja na temat lokalizacji gospodarstwa	
Co powinienem uzyskać rolnik?	Informację, czy gospodarstwo jest położone na obszarze Natura 2000.
Gdzie można uzyskać informację o położeniu?	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Przyrodnicze Organizacje Pozarządowe, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).
Do czego posłuży informacja nt. lokalizacji gospodarstwa?	Do wybrania pakietu z programu rolnośrodowiskowego.
Kto może pomóc?	Doradca rolnośrodowiskowy, ekspert ornitolog lub botanik, pracownik ARiMR.
Krok drugi Przygotowanie potrzebnej dokumentacji	
Jakie dokumenty są potrzebne, by złożyć wniosek?	Plan działalności rolnośrodowiskowej wykonany przy udziale doradcy rolnośrodowiskowego. Przy pakietach 4 i/lub 5 ekspertyza przyrodnicza będąca załącznikiem do planu działalności rolnośrodowiskowej wykonana przez eksperta botanika lub ornitologa.
Czym jest plan działalności rolnośrodowiskowej?	Plan działalności rolnośrodowiskowej zawiera informacje nt. rolnika, gospodarstwa oraz planu działań, jakie mają być wykonywane w gospodarstwie w okresie 5 lat uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym, zgodnie z wymaganiami programu, w tym zgodnie z wymaganiami wybranego wcześniej pakietu (pakietów). Wykonuje go doradca rolnośrodowiskowy.
Jak zdobyć plan działalności rolnośrodowiskowej?	Należy zgłosić się do najbliższego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, do Izby Rolniczej lub do firmy prywatnej świadczącej usługi z zakresu doradztwa rolniczego. Lista doradców rolnośrodowiskowych dostępna jest na stronie internetowej Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie www.cdr.gov.pl . Wykonanie planu jest odpłatne.
Czym jest dokumentacja przyrodnicza?	Dokumentacja przyrodnicza jest opisem występowania gatunków oraz siedlisk przyrodniczych na terenie działek zgłoszonych do programu rolnośrodowiskowego. Jest wykonywana na rok przed złożeniem wniosku o płatność i jest częścią planu działalności rolnośrodowiskowej.
Jak zdobyć dokumentację przyrodniczą?	Należy skontaktować się z ekspertem przyrodnikiem odpowiedniej profesji (botanikiem i/lub ornitologiem), zlecając mu badania i wykonanie dokumentacji. Na stronie internetowej Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie znajduje się lista ekspertów wraz z kontaktami do nich. Wykonanie dokumentacji jest odpłatne. Zwrot kosztów za jej opracowanie rolnik otrzymuje wraz z wypłatą pierwszej płatności rolnośrodowiskowej.
Czym jest zaświadczenie o zgodności z planem ochrony lub planem zarządzania obszaru, na którym znajduje się gospodarstwo?	Rolnicy biorący udział w programie rolnośrodowiskowym, których działki znajdują się na terenie obszaru Natura 2000, Parku Narodowego lub innego obszaru chronionego muszą uzyskać potwierdzenie, że wskazania zawarte w planie działalności rolnośrodowiskowej nie są sprzeczne z planem lub celami ochrony danego obszaru. Zaświadczenie to jest załącznikiem do wniosku.
Gdzie uzyskać takie zaświadczenie?	U sprawującego nadzór nad obszarem Natura 2000. Jest to najczęściej Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska lub Dyrektor Parku Narodowego.

Czym jest opinia zgodności zawartości dokumentacji przyrodniczej ze stanem faktycznym siedlisk?	Od 2010 r. do wniosku o płatność rolnośrodowiskową dołącza się opinię zgodności, która potwierdza, że ekspert przyrodniczy prawidłowo wykonał dokumentację przyrodniczą i w sposób właściwy zakwalifikował daną działkę rolną do pakietów rolnośrodowiskowych.
Gdzie uzyskać taką opinię?	W Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.
Krok trzeci Złożenie wniosku o płatność rolnośrodowiskową	
Gdzie należy złożyć wniosek o płatność rolnośrodowiskową?	W Biurze Powiatowym Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.
Kiedy złożyć wniosek o płatność rolnośrodowiskową?	Wniosek składany jest corocznie przez 5 lat trwania programu w terminie od 15 marca do 15 maja. Wniosek może być złożony także po 15 maja, lecz nie później niż do dnia 9 czerwca, jednak wtedy płatność zmniejszana jest o 1% za każdy dzień zwłoki w stosunku do dnia 15 maja.
Ile czasu potrwa uzyskanie odpowiedzi?	Decyzja o przyznaniu płatności rolnośrodowiskowej jest wystawiana corocznie od dnia 1 października roku, w którym został złożony wniosek do dnia 1 marca roku następującego po roku, w którym złożony został wniosek o płatność.
Kiedy rolnik otrzymuje płatność?	Płatność rolnośrodowiskowa jest przyznawana corocznie, po wydaniu pozytywnej opinii, do dnia 1 czerwca roku następującego po roku, w którym złożony został wniosek o płatność.

Wymagania i zobowiązania rolnika przystępującego do programu rolnośrodowiskowego

Przystąpienie gospodarstwa do realizacji programu rolnośrodowiskowego jest dobrowolne. Jeśli rolnik zdecyduje się na przystąpienie do niego i związane z tym prowadzenie działalności rolniczej zgodnej z wymogami ochrony przyrody, powinien traktować to jako zobowiązanie do przestrzegania pewnych określonych zasad. Dopłaty, które w zamian za to otrzyma, będą rekompensatą za utracone korzyści i poniesione koszty i jako takie powinny być traktowane.

Obowiązkowe dokumenty

Rolnik, który zdecyduje się na przystąpienie do programu rolnośrodowiskowego, musi przygotować komplet obowiązkowych dokumentów.

I. Plan działalności rolnośrodowiskowej.

Plan działalności rolnośrodowiskowej jest dokumentem zawierającym informacje nt. rolnika, gospodarstwa oraz planu działań, jakie mają być wykonane w gospodarstwie w okresie 5 lat uczestnictwa w programie, zgodnie z wymaganiami wybranego wcześniej pakietu (pakietów). Plan jest dokumentem, który

musi być przygotowany przed złożeniem wniosku o przyznanie płatności, a z racji, że realizacja programu zaczyna się od **dnia 1** marca, musi on być opracowany wcześniej. W projekcie jest wydłużenie terminu sporządzania planu działalności rolnośrodowiskowej do **15 maja**. Plan jest źródłem informacji dla rolnika, a także dla organów kontrolnych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Jest on przygotowywany przy udziale doradcy rolnośrodowiskowego. Plany rolnośrodowiskowe sporządzone dla gospodarstw, które znajdują się na obszarze rezerwatów, parków krajobrazowych, parków narodowych lub obszarów Natura 2000 w zakresie pakietów 3, 4 i 5 muszą być uzgadniane co do zgodności z planem ochrony lub celami ochrony ze sprawującym nadzór nad obszarem (na terenie każdego województwa sprawującymi nadzór nad obszarami Natura 2000 są Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska, a obszarami znajdującymi się w granicach parków narodowych dyrektorzy parków). Świadectwem zgodności jest zaświadczenie, które jest wymaganym załącznikiem do wniosku o płatność rolnośrodowiskową.

II. Rejestr działalności rolnośrodowiskowej.

Rolnik, który realizuje program rolnośrodowiskowy, jest zobowiązany do prowadzenia rejestru działalności rolnośrodowiskowej zawierającego wy-

Zwierzęta wypasane w sąsiedztwie gospodarstwa
(fot. I. Katuga)

kaz wypasów zwierząt oraz działań agrotechnicznych, w tym zastosowania nawozów i wykonanych zabiegów przy użyciu środków ochrony roślin. W odniesieniu do zastosowanych nawozów rejestr jest prowadzony dla całego gospodarstwa, a więc także dla działek rolnych niezgłoszonych pod żaden pakiet rolnośrodowiskowy. Formularz rejestru oraz instrukcję jego wypełniania można otrzymać w biurze powiatowym ARiMR lub pobrać ze strony internetowej ARiMR (www.arimr.gov.pl).

III. Dokumentacja przyrodnicza.

Aby przystąpić do realizacji pakietów przyrodniczych (pakiet 4 i 5), rolnik jest zobowiązany do wykonania dokumentacji przyrodniczej. W zależności od rodzaju wariantu, do którego realizacji chce przystąpić rolnik, dokumentację wykonuje uprawniony ornitolog lub botanik. Dokumentacja musi zawierać szczegółową charakterystykę siedliska przyrodniczego sporządzoną na podstawie inwentaryzacji terenowej w okresie lęgów ptaków lub wegetacji roślin. Ponieważ sporządzenie dokumentacji jest czasochłonne, należy wykonać ją w roku poprzedzającym rok złożenia pierwszego wniosku o płatność rolnośrodowiskową. Dokumentację w wersji elektronicznej (płyta CD) należy przesłać **do 31 grudnia** roku poprzedzającego złożenie wniosku do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW). Terminy wykonania badań terenowych, na podstawie których powstanie dokumentacja, są podane powyżej. Od roku 2010 załącznikiem do wniosku będzie opinia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska o poprawnym sporządzeniu dokumentacji przyrodniczej, która będzie załącznikiem do wniosku o płatność rolnośrodowiskową.

Zgodnie ze zmianami w prawodawstwie krajowym, regulującym kwestie ochrony przyrody, dla

Zagroda wiejska
(fot. I. Katuga)

obszarów Natura 2000 będą sporządzane dziesięcioletnie plany zadań ochronnych i ewentualnie plany ochrony dla całości lub części danego obszaru. Rolnicy gospodarujący na takich obszarach muszą brać te uregulowania pod uwagę, bowiem plan działalności rolnośrodowiskowej dla gospodarstwa musi być zgodny z zadaniami ochronnymi bądź planem ochrony. W praktyce oznacza to, że działalność rolnicza prowadzona na obszarach Natura 2000 musi być prowadzona w sposób gwarantujący realizację działań ochronnych zawartych w planach, nieblokujący osiągnięcia zawartych w nich celów czy też w sposób spełniający warunki określone w planach ochrony.

Nadzór nad obszarami lądowymi sprawuje dyrektor Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, a morskimi – dyrektor właściwego Urzędu Morskiego. W przypadku obszarów, które w całości lub częściowo znajdują się w granicach Parku Narodowego, sprawującym nadzór nad obszarem będzie dyrektor Parku Narodowego. Pomimo braku planów zadań ochronnych i planów ochrony dla obszarów Natura 2000 narzędziem ochronnym dla tych obszarów jest procedura oceny oddziaływania na środowisko.

Oprócz wymagań co do posiadania dokumentów oraz szczegółowych wytycznych co do sposobu gospodarowania zależnego od konkretnego pakietu zawartych w planach działalności rolnośrodowiskowej oraz w planach rozwoju gospodarstwa ważne jest także spełnienie tzw. **wymagań wzajemnej zgodności**.

Od spełnienia wymagań wzajemnej zgodności jest uzależnione otrzymanie przez rolników płatności bezpośrednich oraz płatności rolnośrodowiskowych w pełnej wysokości. Rolnicy realizujący program rolnośrodowiskowy zobowiązani są do przestrzegania także wymogów dotyczących nawozów i środków ochrony roślin.

Wymagania wzajemnej zgodności są podzielone na 3 obszary

- **Ochrona środowiska oraz identyfikacja i rejestracja zwierząt.**
- **Zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt i zdrowotność roślin.**
- **Dobrostan zwierząt.**

Zgodnie z obowiązującym prawem przewiduje się stopniowe wdrażanie zasady wzajemnej zgodności w różnych obszarach. Od 1 stycznia 2009 roku obowiązuje rolników przestrzeganie zasad wzajemnej zgodności w obszarze: **ochrona środowiska naturalnego oraz identyfikacja i rejestracja zwierząt**. Zasady zgodności z drugiego obszaru obejmującego zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt oraz zdrowotność roślin będą wprowadzane od **1 stycznia 2011 roku**, a zagadnienia związane z dobrostanem zwierząt także od **stycznia 2011 roku** (Polska wnioskuje o ich wdrożenie **od 2013 roku**). Corocznie kontrole w tym zakresie będzie podlegać 1% beneficjentów programu rolnośrodowiskowego.

Ochrona środowiska. W związku z obowiązującymi wymaganiami związanymi z ochroną środowiska, w wytypowanych gospodarstwach przeprowadzane będą kontrole dotyczące ochrony wód

Krwawodziób – gatunek kwalifikujący do udziału w programach rolnośrodowiskowych (fot. I. Kaługa)

gruntowych przed zanieczyszczeniem substancjami niebezpiecznymi używanymi w produkcji rolniczej czy powstającymi w jej wyniku. Szczególną uwagę powinni w związku z tym zwrócić rolnicy na przechowywanie środków ochrony roślin oraz produktów naftowych (najczęściej są to oleje napędowe, smary, paliwa) wykorzystywane w gospodarstwie. Powinny być przechowywane w odpowiednio wydzielonych do tego miejscach, tak by nie istniało zagrożenie zanieczyszczenia wód bezpośrednio lub poprzez glebę. Środki ochrony roślin powinny być przechowywane w oryginalnych opakowaniach w magazynie lub innym wydzielonym do tego celu miejscu, zgodnie z instrukcją, oraz powinny posiadać etykiety producenta. Oleje odpadowe muszą być przechowywane w szczelnych pojemnikach i podobnie jak inne substancje magazynowane w miejscach do tego wydzielonych i zabezpieczonych przed przedostaniem się do gruntu, a tym samym zanieczyszczeniem wód. Ważne jest także przestrzeganie zakazów wymienionych w aktach prawnych dotyczących ochrony przyrody, tj. np.: **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (DzU nr 92, poz. 880 z późn. zm.), oraz wynikające z niej rozporządzenia o ochronie gatunkowej: rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (DzU nr 220, poz. 2237), rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną (DzU nr 168, poz. 1764) czy rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (DzU nr 168, poz. 1765).**

Także ważne są tutaj: **Ustawa Prawo ochrony środowiska (DzU nr 62, poz. 627 z późn. zm) oraz Prawo wodne (DzU nr 47, poz. 299).** Cytowane akty zabraniają określonych działań w odniesieniu do gatunków chronionych roślin, zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych. Za niedopuszczalne uznają m.in. niszczenie w trakcie prowadzenia gospodarki rolnej siedlisk i ostoi ptaków na obszarach Natura 2000 (**zwolnienie gospodarki rolnej z przestrzegania zakazów ochrony gatunkowej przestało obowiązywać zgodnie ze zmianami ustawowymi od 15 listopada 2008 roku**). Zabraniają one również przekształcania łąk stanowiących cenne środowiska przyrodnicze na inne rodzaje użytków, np. ich zaorywanie i przekształcanie na grunty orne, zakładanie na nich plantacji wierzby energetycznej czy zalesianie (na obszarach Natura 2000 nie stosuje się wsparcia na zalesianie). Wymienione działania są zabronione zgod-

nie z art. 33 ustawy o ochronie przyrody i stanowią wykroczenie, a jednocześnie naruszenie zasad wzajemnej zgodności. Zgodnie z ustawą karane będzie również m.in.: umyślne chwytanie, okaleczanie, zabijanie, transport, pozyskiwanie i przetrzymywanie ptaków podlegających ochronie, umyślne niszczenie jaj, gniazd lub płoszenie ptaków objętych ochroną, posiadanie zwierząt martwych czy spreparowanych, niszczenie siedlisk i ostoi zwierząt, roślin i grzybów objętych ochroną gatunkową. W praktyce oznacza to, że np. dość rozpowszechnione w naszym kraju nielegalne chwytanie ptaków drapieżnych w klatki – żywołapki, może nieść ze sobą konsekwencje w postaci zmniejszenia dopłat obszarowych czy z tytułu udziału w programach rolnośrodowiskowych.

Przestrzeganie powyższych zasad będzie kontrolowane **we wszystkich gospodarstwach**.

Osady ściekowe oraz przechowywanie i stosowanie nawozów naturalnych i kiszzonek

W gospodarstwach wykorzystujących komunalne osady ściekowe pochodzące z oczyszczalni ścieków będą podlegać kontroli m.in. aktualne wyniki analizy zastosowanego osadu ściekowego dostarczone przez jego wytwórcę, analizy gleby, na której osad ściekowy był stosowany, wykonane bezpośrednio przed zastosowaniem osadu na zawartość metali ciężkich oraz fosforu. Kontroli będą podlegać także dokumenty określające zalecane dawki osadów ściekowych stosowanych w gospodarstwie wydane przez wytwórców osadów. W gospodarstwach, których działki położone są na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenia przez azotany pochodzenia rolniczego w celu ochrony wód przed zanieczyszczeniami, Regionalne Zarządy Gospodarki Wodnej wprowadziły programy działań mające na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych. Dlatego też w sposób szczególny będą kontrolowane na terenie takich gospodarstw: przechowywanie nawozów naturalnych i kiszzonek oraz stosowanie nawozów. W związku z tym należy zapewnić m.in. przechowywanie obornika w pomieszczeniach inwentarskich o nieprzepuszczalnym podłożu lub na płycie zaopatrzonej w instalację odprowadzającą wycieki do szczelnego zbiornika na gnojówkę. Powierzchnia płyty, na której jest przetrzymywany obornik, powinna zapewniać jego przetrzymywanie przez okres **co najmniej 6 miesięcy**, kiedy to nie jest on wykorzystywany. Nawozy takie jak gnojówka i gnojowica muszą być przechowywane w szczelnych zbiornikach, a pojemność zbiorników na te substancje powinna umożliwiać ich przechowywanie co najmniej 6 miesięcy, kiedy nie są wykorzystywane rolniczo. W odniesieniu do przyz-

Kraszka – ginący gatunek krajobrazu rolniczego Polski
(fot. I. Kaługa)

Gniazdo czajki (fot. I. Kaługa)

Typowe środowisko występowania czajki i rycyka
(fot. I. Kaługa)

kiszonkowych wymagane jest zabezpieczenie ich przed wyciekiem soków do gruntu.

Stosowanie nawozów

Nawozy naturalne w postaci stałej i płynnej mogą być stosowane tylko w okresach dozwolonych (**od po-**

czątku marca do końca listopada). Ponadto nawozy takie można stosować pogłównie tylko na użytkach zielonych i na wieloletnich uprawach polowych. Muszą być one stosowane w odległości co najmniej 20 m od strefy wód (tj. strefy ochronnej źródeł, ujęć wody, brzegu zbiorników, cieków wodnych, kąpielisk itp.). Rolnicy muszą zwrócić uwagę na bezwzględny zakaz stosowania nawozów na glebach zalanych wodą, przykrytych śniegiem lub zamrożonych. Ponadto zakaz odnosi się też do stosowania nawozów naturalnych, płynnych oraz azotowych na glebach bez okrywy roślinnej, położonych na stokach o nachyleniu większym niż 10%, co może powodować ich spływanie. Zakaz obejmuje także stosowanie nawozów naturalnych w postaci płynnej podczas wegetacji roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi. Przy stosowaniu nawozów jest wymagane prowadzenie rocznego planu nawożenia upraw w gospodarstwie oraz jeżeli wynika to ze zbyt dużej produkcji nawozów naturalnych w gospodarstwie w stosunku do powierzchni użytków rolnych – posiadanie umowy zbytu/sprzedaży tychże nawozów. Dawka nawozu naturalnego zastosowana w ciągu roku nie może zawierać więcej niż **170 kg azotu na 1 ha użytków rolnych**. Wykazy obszarów, na których należy ograniczyć odpływ azotu ze źródeł rolniczych, znajdują się na stronach internetowych **Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej**. Informacji o takich obszarach udzielają także powiatowe biura **Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ośrodki Doradztwa Rolniczego**.

Identyfikacja i rejestracja zwierząt

Głównym celem zapewniania wymogów wzajemnej zgodności w zakresie identyfikacji i rejestracji zwierząt jest kontrola spełniania wymagań nałożonych przepisami związanymi z ustaleniem miejsc pobytu i przemieszczania zwierząt, zapewnienia bezpieczeństwa żywności zgodnie z wymaganiami unijnymi oraz uzyskanie pełnego dostępu do rynku produktów zwierzęcych innych państw członkowskich.

Oznacza to, że każdy rolnik musi posiadać numer identyfikacyjny producenta oraz numer siedziby stada, a wszystkie sztuki zwierząt znajdujące się w gospodarstwie muszą być oznakowane zgodnie z przepisami oraz posiadać paszport. Każdy rolnik jest obowiązany do prowadzenia księgi rejestracji zwierząt (bydła, świń, owiec i kóz), w której są zapisywane w terminie nie późniejszym niż 7 dni wszelkie zdarzenia objęte obowiązkiem wpisu, np. ubój, przemieszczenie. W księgach rejestracji możliwie jest wprowadzanie korekt umożliwiających odczyt zmienianego wpisu.

Obowiązkiem rolnika jest przechowywanie danych zawartych w księgach przez okres 3 lat od daty utraty posiadania zwierzęcia, a także 3 lat od daty przewozu zwierząt do miejsca przeznaczenia. Spis w stadzie owiec/kóz prowadzony jest w stadzie co najmniej raz na 12 miesięcy.

Dobra kultura rolna

Obowiązek przestrzegania zasad dobrej kultury rolnej został nałożony na rolników z dniem wejścia Polski do Unii Europejskiej i od tego momentu przestrzeganie tych zasad w gospodarstwach jest kontrolowane.

Celem głównym zachowania zasad dobrej kultury jest **przeciwdziałanie erozji gleby, ograniczenie degradacji materii organicznej, przeciwdziałanie zmianom struktury gleby oraz zachowanie przyrodniczo cennych siedlisk**. Wymagania stawiane rolnikom są związane głównie z odpowiednim wykorzystaniem gruntów.

Kontrola zgodności polega m.in. na sprawdzeniu, czy grunt jest zajęty pod uprawę roślin lub jest ugorowany przez okres nie dłuższy niż 5 lat. W odniesieniu do gruntów ugorowanych jest wymagane przeprowadzenie koszenia lub zabiegów uprawowych zapobiegających występowaniu i rozprzestrzenianiu chwastów co najmniej raz w roku **w terminie do 31 lipca**, a na łąkach/pastwiskach zostało wykonane koszenie i usuwanie masy **do 31 lipca** lub wypasano na nich zwierzęta. Różnica w terminach koszenia odnosi się do łąk zadeklarowanych do płatności z tytułu przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt (program rolnośrodowiskowy 2004–2006). Na takich obszarach koszenie i usuwanie masy powinno być prowadzone także przynajmniej raz w roku, ale w terminie **do 31 października**. W przypadku realizacji programu rolnośrodowiskowego w ramach PROW 2007–2013 zasady gospodarowania na łąkach i pastwiskach tożsame są w terminie i zakresie z wytycznymi

Z każdym rokiem zmniejsza się liczba wypasanych zwierząt (fot. I. Katuga)

Łąka wilgotna w dolinie Liwca

(fot. I. Kaluga)

programu (rozporządzenie MRiRW z dnia 12 marca 2007 r. w sprawie minimalnych norm, DzU nr 46, poz. 306 z późn. zm.).

W ramach utrzymania dobrej kultury rolnej obowiązuje całkowity zakaz wypalania traw, resztek poźniwnych na gruntach rolnych. Ważne jest też aby grunt był wykorzystywany do uprawy roślin lub ugorowania, przy czym pszenica, żyto, jęczmień i owies nie mogą być uprawiane w tym samym gatunku na tej samej działce ewidencyjnej dłużej niż 3 lata. Uprawiane grunty rolne nie mogą być porośnięte drzewami i krzewami z wyjątkiem łąk i pastwisk, które mogą być porośnięte pojedynczymi drzewami lub krzewami, jeżeli nie wpływają one na prowadzoną produkcję roślinną, a ich liczba nie przekracza **50 sztuk na 1 ha**. Powyższy zapis odnosi się także do gruntów położonych na stokach o nachyleniu powyżej 20%. Zasady dobrej kultury rolnej precyzują także wymagania związane z używaniem ciężkiego sprzętu. Mianowicie w okresie wysycenia wodą profilu glebowego zabiegi uprawowe nie mogą być wykonywane przy użyciu ciężkiego sprzętu. Utrzymanie dobrej kultury oznacza także zachowanie plantacji zagajników o krótkiej rotacji oraz wieloletnich plantacji trwałych w stanie niezachwaszczonym, tak aby ich zbiór następował w cyklu maksymalnie ośmioletnim dla plantacji zagajników o krótkiej rotacji, oraz czteroletnim dla wieloletnich plantacji trwałych. Wymienione rodzaje plantacji muszą być utrzymywane nie mniej niż 1,5 m od sąsiedniej działki gruntu, na której została założona taka plantacja lub użytkowanej jako grunt leśny, a 3 m od granicy sąsiedniej działki gruntu użytkowanej w inny sposób niż określony wyżej.

Grunty orne położone na stokach o nachyleniu powyżej 20% nie mogą być wykorzystywane do uprawy roślin wymagających utrzymania redlin wzdłuż

Wypalanie jest niezgodne z zasadami Dobrej Kultury Rolnej (fot. I. Kaluga)

stoku lub nie są utrzymywane jako ugór czarny. Na gruntach umiejscowionych na stokach o nachyleniu powyżej 20% nie może być prowadzona uprawa roślin wieloletnich z okrywą roślinną lub ściółką w międzyrzędziach lub nie jest prowadzona uprawa tarasowa.

Odpowiedzialność

Przestrzeganie wymagań nałożonych na rolników jest podstawowym warunkiem otrzymania dopłat obszarowych, a także dopłat w ramach płatności rolnośrodowiskowych. Nieznajomość obowiązującego prawa nie zwalnia z odpowiedzialności za jego nieprzestrzeganie. Jeżeli w gospodarstwie zostanie stwierdzone złamanie zasad wzajemnej zgodności oraz wymogów programu, rolnikowi mogą grozić sankcje finansowe. Na przykład jednym z wymogów programu rolnośrodowiskowego jest utrzymanie poziomu powierzchni trwałych użytków zielonych w stanie nie zmniejszonym w stosunku do deklarowanego w pierwszym wniosku o płatność. Niedotrzymanie tego wymogu, a więc np. zaoranie, podlega karze finansowej.

Bieżące informacje na temat wymagań obowiązujących każdego rolnika posiadają doradcy rolnośrodowiskowi lub doradcy rolniczy. Informacje można uzyskać także za pośrednictwem urzędu gminy czy starostwa powiatowego. Instytucje te mają kontakty z ośrodkami doradztwa, a niejednokrotnie zatrudniają także doradców urzędujących czy prowadzących spotkania informacyjne na terenie gmin.

Przestrzeganie zasad wzajemnej zgodności w zakresie zasad dobrej kultury rolnej i ochrony środowiska będą kontrolować pracownicy Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, natomiast identyfikacji i rejestracji zwierząt – inspektorzy Inspekcji Weterynaryjnej.

Natura 2000 jako marka

Polska jest krajem o wysokich walorach przyrodniczych. Walory te są chronione w różny sposób, w tym poprzez objęcie obszarów siecią Natura 2000. Ta forma ochrony przyrody funkcjonuje w naszym kraju od niedawna i jest jeszcze na etapie tworzenia. Grupuje ona najcenniejsze pod względem występowania roślin, zwierząt i siedlisk przyrodniczych tereny. Obszary Natura 2000 nie są terenami zamkniętymi, a odbywa się na nich normalna gospodarka (dominującym sposobem użytkowania ziemi na obszarach Natura 2000 jest rolnictwo). Wiele rozpoznawalnych obecnie i chętnie kupowanych produktów pochodzenia rolniczego jest wytwarzanych na obszarach cennych przyrodniczo. Coraz częściej ich pochodzenie jest łączone z miejscem ich wytwarzania (np. powidła świeckie z Doliny Dolnej Wisły czy karp miłicki z Doliny Baryczy). Stwarza to możliwości promocyjne samych produktów przynoszące w efekcie

wymierne korzyści finansowe, jak również potencjalną możliwość tworzenia marki Natura 2000, której celem może być promocja wszystkich produktów wytwarzanych na terenie obszaru. Wielu rolników gospodarujących na obszarach Natura 2000 dostrzegło już możliwość wykorzystania tego faktu do podniesienia wysokości swoich dochodów. Zrozumieli oni, że wzrost dochodów może odbywać się w zasadzie bez znaczących zmian w sposobie gospodarowania, trzeba tylko w umiejętny sposób zaprezentować swoje produkty. Narzędziem skutecznej promocji wyrobów nie musi być nawet kampania promocyjna, a wystarczy tylko pokazać je na różnego rodzaju okolicznościowych imprezach. Jeśli produkt ma identyfikowalne, poszukiwane przez coraz bardziej wymagających konsumentów walory będzie kupowany nawet w miejscu jego wytwarzania, co dodatkowo może podnosić opłacalność jego produkcji. Wytwarzanie produktów

Obszar Natura 2000 „Dolina Dolnego Bugu” w okolicy Korczewa (fot. I. Katuga)

przeznaczonych do sprzedaży na obszarach Natura 2000 jest najczęściej tzw. działalnością dodatkową i jest prowadzone na niewielką skalę. Ich sprzedaż odbywa się w sposób bezpośredni, bez udziału sklepów czy hurtowni. Dzięki wysokiej jakości niektórych produktów i rosnącemu zapotrzebowaniu na nie, taka sprzedaż może przekształcić się w znaczące źródło dochodów dla gospodarstwa. Przykładem mogą być produkty takie jak: jaja, sery, wyroby wędliniarskie czy usługi, np. agroturystyka. Zwiększenie produkcji i przejście od sprzedaży bezpośredniej do produkcji na większą skalę pociąga za sobą konieczność rozbudowy infrastruktury, uzyskania pozwoleń, świadectw jakości, co często zniechęca rolników i powoduje, że ograniczają się oni do wspomnianej wcześniej sprzedaży bezpośredniej niewielkiej ilości produktu, co nie pozwala na osiągnięcie znaczących korzyści.

Wielką rolę we wspieraniu naszej rodzimej produkcji mają promocja i reklama. Działania zmierzające do promowania najlepszych produktów lokalnych na rynku są prowadzone intensywniej od momentu szerszego otwarcia rynków związanego z wejściem naszego kraju w struktury unijne. Przy udziale agend rządowych nadaje się produktom certyfikaty oraz specjalne znaki.

W różnych częściach kraju oprócz promowania konkretnych produktów lokalnych i budowania ich marek są podejmowane próby tworzenia marki Natura 2000. W swym założeniu marka Natura 2000 ma automatycznie potwierdzać jakość produktów uzyskiwanych na danym obszarze. Przykładem jest Park Narodowy „Ujście Warty” w woj. lubuskim, gdzie jest produkowany wysokiej jakości **żywiec wołowy**, który trafia na pobliski rynek niemiecki. Zwierzęta te poruszają się swobodnie po terenie parku. W związku z tym mięso ma odpowiednie

walory smakowe i można za nie uzyskać cenę jednostkową wyższą od przeciętnej. Działanie to jest rekomendowane przez Dyрекcję Parku, którego logo będzie prawdopodobnie znakiem firmowym marki promującym produkt i identyfikowanym z miejscem pochodzenia. Ocenia się, że kilogram mięsa pochodzącego z terenu objętego projektem będzie wyższy od mięsa uzyskiwanego metodami tradycyjnymi. Daje to wymierne korzyści finansowe dla miejscowych hodowców, którzy dodatkowo biorą udział w programach rolnośrodowiskowych, podnosząc w ten sposób opłacalność gospodarowania.

Bardziej zaawansowane działania na rzecz tworzenia marki Natura 2000 są prowadzone w dolinie Baryczy na dolnym Śląsku i w Wielkopolsce. Szeroka kampania promocyjno-edukacyjna prowadzona przez miejscowe samorządy, organizacje pozarządowe oraz zainteresowanych rolników przyczyniła się do tworzenia marki Dolina Baryczy, z którą są już dość dobrze identyfikowane – baza i oferta agroturystyczna czy produkty jak np. **karp milicki**. W ramach tych działań tworzone są wioski tematyczne, wspierany jest rozwój agroturystyki, wytyczane są ścieżki piesze, konne i rowerowe oraz promowane są produkty lokalne: karp milicki, lokalne wypieki, owoce starych odmian drzew itp.

Takie podejście do tworzenia marki obszaru cennego przyrodniczo godzi interesy ochrony przyrody z rozwojem terenów rolniczych. Pozwala ono na wykorzystanie atutów w postaci usytuowania gospodarstw na obszarze o wysokich walorach przyrodniczych i prowadzi do uzyskania przez osoby przedsiębiorcze wymiernych korzyści finansowych z codziennej działalności. Duża część działań prowadzonych w dolinie Baryczy jest realizowanych w ramach programu Leader.

Bydło mięsne w parku narodowym „Ujście Warty”
(fot. J. Głowacki)

„Dni karpia” w dolinie Baryczy
(fot. I. Katuga)

Program Leader

Krajobraz wiejski w okolicy Wyszkowa nad Bugiem
(fot. I. Katuga)

W styczniu 2007 roku rozpoczęła się nowa perspektywa budżetowa Unii Europejskiej, a zarazem nowy okres programowania. Utworzono dwa fundusze rolne. Pierwszy z nich – Europejski Fundusz Gwarancji Rolnych, który finansuje płatności bezpośrednie oraz organizację wspólnych rynków rolnych. Drugi z nich – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), jest głównym źródłem wspierania rozwoju obszarów wiejskich.

Inicjatywa Wspólnotowa LEADER+ została włączona do Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Leader jest podejściem wielosektorowym, przekrojowym i partnerskim, realizowanym lokalnie na określonym obszarze. Jego celem jest aktywizacja mieszkańców oraz przyczynianie się do powstawania nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja. Dzieje się to wskutek tworzenia i włączenia się tak zwanych **Lokalnych Grup Działania**, które tworzą wspólnie samorządy, organizacje pozarządowe, lokali liderzy w system zarządzania danym obszarem. Leader ma przyczynić się do aktywizacji społeczności wiejskich poprzez włączenie partnerów społecznych i gospodarczych do planowania i wdrażania różnego rodzaju lokalnych inicjatyw. Takie podejście wpływa na lepsze poznanie problemów danego obszaru i okre-

ślenie sposobów ich rozwiązania. Leader jest oddolnym partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez lokalne grupy działania (LGD), polegającym na opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR) oraz realizacji wynikających z niej projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne itp., wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele tych sektorów tworzą partnerstwo zwane lokalną grupą działania, które jest reprezentatywne dla obszaru objętego LSR. Na poziomie decyzyjnym LGD co najmniej 50% stanowią partnerzy gospodarczy i społeczni (organizacje pozarządowe). Lokalna grupa działania wybiera projekty, których realizacja przyczyni się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej lokalnej strategii rozwoju. Takie podejście wzmacnia jakość podejmowanych decyzji, podnosi jakość zarządzania i przyczynia się do wzmocnienia kapitału społecznego w społecznościach wiejskich, a także skłania do stosowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju danego obszaru. W ramach podejścia Leader jest również wspierana działalność lokalnych grup działania, w tym realizowane przez nie projekty współpracy. Ze względu na swoją specyfikę program Leader nie jest adresowany bezpośrednio do rolników indywidualnych, ale do wcześniej opisywanych lokalnych grup działania, które mogą być przez rolników współtworzone. Od funkcjonowania i aktywności tych grup zależy stopień przepływu i wykorzystania funduszy, a w efekcie także rozwój określonego obszaru.

Wszelkich szczegółów związanych z inicjatywą Leader można się dowiedzieć, odwiedzając stronę internetową Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl), gdzie w zakładce PROW 2007–2013 przeczytamy o tym: jak funkcjonuje program, jak założyć lokalną grupę działania, kiedy prowadzone są nabory wniosków o finansowanie w poszczególnych województwach, a także uzyskamy odpowiedzi na konkretne pytania oraz dane adresowe osób zajmujących się programem.

Rolnictwo ekologiczne

Uprawa zbóż z makami (fot. I. Katuga)

Rolnictwo ekologiczne określa się jako system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej. Produkcja ekologiczna powinna łączyć przyjazne środowisku praktyki gospodarowania, wspomagać wysoki stopień różnorodności biologicznej, wykorzystywać naturalne procesy oraz zapewniać właściwy dobrostan zwierząt. Rolnictwo ekologiczne jest więc systemem wpływającym pozytywnie na środowisko naturalne, co też przyczynia się do osiągnięcia szeroko rozumianych korzyści rolnośrodowiskowych. Rolnictwo ekologiczne jest także odpowiedzią na zmieniającą się strukturę popytu na rynku. Konsumenty skłaniają się ku produktom uzyskiwanym metodami ekologicznymi, chcą je kupować i zazwyczaj płacą za nie wyższą cenę niż za produkty, które nie zostały wytworzone takimi metodami. Sektor rolnictwa ekologicznego rozwija się dość szybko, co znajduje odzwierciedlenie we wzroście podaży wysoko jakości-

wych produktów. W 2004 r. kontrolą było objętych 3760 gospodarstw o powierzchni 82 730 ha, a w 2007 r. było to już 11 887 gospodarstw o powierzchni 285 878 ha. Liczba przetwórci ekologicznych wzrosła z 50 do 207. W Polsce udział rolnictwa ekologicznego w całkowitej powierzchni upraw rolnych w 2002 roku wynosił zaledwie około 0,3%, podczas gdy średnia w państwach starej Unii wynosiła 3,3%. Obecnie udział powierzchni ekologicznej w Polsce wzrósł do 1,8%. Rolnictwo ekologiczne znalazło swoje miejsce w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013) w ramach dwóch działań z osi I, tj.: „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności” oraz „Działania informacyjne i promocyjne”. Działania w ramach osi pierwszej skierowane są na poprawę konkurencyjności sektora rolnego i leśnego. Rolnictwo ekologiczne w sposób bezpośredni wspierane jest także w ramach osi II PROW na lata 2007–2013 poprzez pro-

gram rolnośrodowiskowy. W pakiecie tym znalazło się 12 wariantów dających możliwość uzyskania wsparcia finansowego w zakresie upraw rolniczych, trwałych użytków zielonych, upraw warzywniczych, zielarskich oraz sadowniczych i jagodowych. Wszystkie warianty występują w dwóch wersjach: z certyfikatem zgodności i bez, tj. w okresie przestawiania. W porównaniu do wymagań określonych w PROW 2004–2006 wprowadzono dodatkowe wymogi dotyczące przeznaczenia plonu wykonywanych zabiegów agrotechnicznych oraz jakości wykorzystywanego materiału szkółkarskiego.

Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności

W ramach tego działania rolnicy uczestniczący mogą liczyć na refundację kosztów stałych związanych z uczestnictwem w wybranym systemie jakości żywności. Wsparcie jest udzielane dla następujących systemów: system **Chronionych Nazw Pochodzenia**, **Chronionych Oznaczeń Geograficznych**, **Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności**, produkcja ekologiczna oraz produkcja integrowana. W ramach działania można zwracać producentowi rolnemu (rolnikowi) „koszty stałe” związane z funkcjonowaniem w ramach systemu, np. koszty poniesione na wprowadzenie wspieranego systemu jakości żywności, roczna składka za udział w tym systemie, koszty związane z wydatkami na wymagane kontrole sprawdzenia zgodności z wymaganiami systemu. W ramach działania wsparcie przysługuje wyłącznie producentom rolnym wytwarzającym produkty rolne przeznaczone do spożycia. Odchodzi się zatem od biernego wspierania producentów rolnych, którzy nie wytwarzają produktów w celu wprowadzenia ich do obrotu. W przypadku

Jarmarki i święta są okazją do promocji produktów regionalnych (fot. I. Kaługa)

rolnictwa ekologicznego maksymalne wsparcie zostało określone na poziomie 996 zł rocznie dla producenta.

Działania informacyjne i promocyjne

Celem działania „*Działania informacyjne i promocyjne*” jest prowadzenie różnego typu działań związanych z promocją i informowaniem o produktach uczestniczących w systemach jakości żywności. W ramach tego działania mogą być wspierane wyłącznie systemy, które są wspierane w ramach działania „*Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności*”, jednak zakres jest szerszy i dotyczy nie tylko produktów rolnych, ale i środków spożywczych. Mogą być zatem podejmowane działania związane np. z promocją ekologicznego pieczywa. Beneficjentem w tym przypadku nie są poszczególni producenci rolni, jak w przypadku poprzedniego działania, ale szeroko rozumiane grupy producentów. Poprzez przyjęte założenia działanie to wymusza organizowanie się i skupianie producentów. Obecnie jedną z barier rozwoju sektora rolnictwa ekologicznego w Polsce są trudności z uzyskaniem dużych partii produktów o zbliżonych parametrach, wynikające z braku organizacji wśród rolników. Przetwórcy mają duże trudności z uzyskaniem ilości produktów, których przetworzenie byłoby opłacalne. Wprowadzenie rozwiązania wymuszającego zakładanie grup i jednoczenie się producentów ma na celu likwidowanie tej bariery. Grupy producentów otrzymują pomoc w formie refundacji 70% kosztów kwalifikowanych (bez podatku VAT) na działania nie dłuższe niż 2 lata. Nie wprowadzono limitów co do wielkości budżetu w ramach poszczególnych działań. Za koszty kwalifikowane uznano np. koszty reklamy w telewizji, radio, prasie lub innych mediach, koszty promocji w punktach sprzedaży, koszty przygotowania stoisk i materiałów reklamowych, koszty udziału w pokazach, wystawach i targach, koszty organizacji szkoleń i konferencji, koszty prowadzenia serwisu internetowego, koszty najmu powierzchni reklamowej, koszty publikacji broszur, ulotek, plakatów, zaproszeń i innych materiałów reklamowych. Za koszty kwalifikowane uznawany jest również koszt zakupu rzeczowych aktywów obrotowych i koszty najmu środków trwałych albo amortyzacji zakupionych środków trwałych w przypadku, gdy zakup jest bardziej opłacalny lub najem jest niemożliwy. Jako koszty kwalifikowane uznaje się również koszty podróży, noclegu i diet.

Przewidywany budżet działania w ramach PROW 2007–2013 wynosi 30 mln euro.

Więcej informacji nt. rolnictwa ekologicznego można znaleźć na stronie internetowej www.rolnictwoekologiczne.org.pl

Agroturystyka

Działalność agroturystyczna zyskuje w Polsce coraz większą popularność. Po przysłowiowym „zachłyśnięciu” się turystyką zagraniczną, coraz częściej sami Polacy zaczynają dostrzegać walory wypoczynku w miejscach niezbyt odległych od swojego miejsca zamieszkania, gdzie można rozkoszować się pięknem przyrody oraz zdrowym jedzeniem. Rosnące zapotrzebowanie na agroturystykę daje osobom przedsiębiorczym zamieszkującym obszary wiejskie możliwość uzyskania dodatkowych dochodów. Szczególne możliwości rozwoju agroturystyki istnieją na obszarach cennych przyrodniczo (w tym Natura 2000). Jej rozwój praktycznie nie koliduje z ochroną walorów przyrodniczych obszaru, dlatego też powinna być wspierana i popularyzowana. W wielu miejscach o wyjątkowych walorach przyrodniczych czy krajobrazowych dobrze zorganizowana i reklamowana działalność agroturystyczna staje się zajęciem całorocznym, przynoszącym konkretne korzyści finansowe. Dla rolników, którzy często prowadzą ją dodatkowo, barierą w rozwoju agroturystyki są znaczne koszty inwestycji w infrastrukturę oraz w bazę noclegową niezbędną do przyjęcia odpowiedniej liczby turystów. Szansą na uniknięcie podobnych kłopotów jest zakładanie stowarzyszeń agroturystycznych oraz wspieranie rozwoju bazy przez jednostki samorządowe, np. poprzez publikowanie informacji o ofercie w swoich periodykach, na stronach internetowych czy poprzez organizację spotkań promocyjnych. Rozwój agroturystyki może być wspierany przez projekty przygotowywane przez Lokalne Grupy działania w ramach programu Leader.

Pomimo różnych trudności z zestawień statystycznych wynika, że ciągle przybywa gospodarstw agroturystycznych.

Szczególnym powodzeniem cieszą się gospodarstwa agroturystyczne zlokalizowane na obszarach cennych przyrodniczo, np. w parkach narodowych. W zasadzie przez cały rok odwiedzają je turyści nie tylko z Polski, ale także z zagranicy, gdzie tego rodzaju usługi są jeszcze ciągle droższe jak w naszym kraju. Sprzyja temu otwarcie granic w krajach Unii Europej-

skiej. W odpowiedzi na to powstają kwatery agroturystyczne mogące przyjmować turystów zagranicznych. Argumentem decydującym o chęci spędzenia urlopu przez turystów z innych krajów w Polsce jest nieskażona przyroda, możliwość obserwacji różnych gatunków w naturalnym środowisku czy chęć poznania kultury lub języka. Bardzo popularne w ostatnich latach stało się np. obserwowanie ptaków tzw. birdwatching (każdego roku do znanych szerzej obszarów, jak np. Bie-

Wędkowanie stanowi urozmaicenie oferty agroturystycznej (fot. I. Kaługa)

Stawy Milickie – ostoja ptactwa wodno-błotnego (fot. I. Kaługa)

Dolina Rzeki Bug (fot. I. Katuga)

brzański Park Narodowy, Park Narodowy Ujście Warty czy inne, zjeżdżają zorganizowane grupy turystów zagranicznych). Osoby takie chętnie korzystają z oferty agroturystycznej gmin czy powiatów, wyszukując kwatery agroturystyczne w sieci internetowej.

W związku z tym baza agroturystyczna będzie w najbliższych latach rozwijać się dynamicznie, z pewnością także na obszarach Natura 2000. Wiele gospodarstw agroturystycznych wykorzystuje już dziś atuty wynikające ze swojej lokalizacji. Coraz częściej w ich ofercie podkreśla się, że są położone na obszarach Natura 2000, a niejednokrotnie wymieniane są konkretne walory danego obszaru mające zachęcić turystów do przyjazdu. Oprócz noclegów gospodarstwa takie oferują często własne produkty, tj. jaja, sery, chleb, miody czy owoce z przydomowego sadu. Jeśli w okolicy są dodatkowo organizowane ciekawe wydarzenia jak Niedziela Palmowa, Miodobranie, wyścigi psich zaprzęgów, spływy kajakowe czy inne podobne imprezy to okoliczne gospodarstwa nie narzekają z reguły na brak chętnych.

Świt w dolinie rzeki Omulwi (fot. I. Katuga)

Bociany białe (fot. I. Katuga)

Informacje na temat agroturystyki można odnaleźć na stronach Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Znajdują się tam też adresy kwater agroturystycznych w poszczególnych regionach.

Strona ośrodka mazowieckiego <http://www.modr.mazowsze.pl>

Wspieranie biznesu na rzecz bioróżnorodności

Program „Wspieranie biznesu na rzecz bioróżnorodności” jest kolejną z potencjalnych możliwości, z jakiej w najbliższej przyszłości będą mogli skorzystać rolnicy i przedsiębiorcy gospodarujący i prowadzący swoją działalność na obszarach cennych przyrodniczo, w tym Natura 2000. Program ten jest inicjatywą Komisji Europejskiej, a jego celem jest wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw, których działalność sprzyja realizacji celów ochronnych obszarów cennych przyrodniczo o znaczeniu europejskim, takich jak np. obszary Natura 2000 czy parki narodowe. Projekt będzie finansowany przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju.

Potencjalnymi beneficjentami mogą być prywatne małe i średnie przedsiębiorstwa, których działalność polega na bezpośrednim lub pośrednim korzystaniu z zasobów naturalnych. Ważne jest, by ich działalność miała neutralny, a najlepiej pozytywny wpływ na te za-

soby, a w szczególności na bioróżnorodność. Nie wyklucza to jednak udziału przedsiębiorstw, w których przypadku inwestycje umożliwiłyby eliminację lub znaczne zmniejszenie negatywnego wpływu na bioróżnorodność. Przedsiębiorstwa starające się o wsparcie muszą być zainteresowane dokonaniem inwestycji zwiększającej pozytywny wpływ ich działalności na bioróżnorodność. Wymagane będzie także od nich poddanie się audytowi przyrodniczemu i udostępnienie niezbędnej informacji związanej z sytuacją finansową oraz zdolnością kredytową, a także wykazanie gotowości współpracy i akceptacji doradztwa w przedmiocie kredytu i inwestycji. Elementem wsparcia działalności małych i średnich przedsiębiorstw będą **kredyty preferencyjne**. Inicjatywa ta jest dopiero w fazie pilotażowej polegającej na typowaniu i wyborze pierwszych przedsiębiorstw, które będą w przyszłości mogły skorzystać z kredytu.

Różnorodność świata roślin wpływa na utrzymanie bogactwa gatunkowego owadów (fot. A. Kucharska)

Przykłady działalności gospodarczej przewidziane do kredytowania w ramach projektu

- **Podstawowa produkcja surowców pierwotnych w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie oraz ich przetwórstwo:**
  - wypas bydła na ekstensywnych użytkach zielonych ważnych dla ochrony flory i fauny (szczególnie ornitofauny),
  - przetwórstwo mleka i mięsa z gospodarstw położonych na terenach ekologicznie wrażliwych na zanik gospodarki łąkowo-pastwiskowej,
  - gospodarstwa rybackie, łowiska specjalne i działania służące utrzymaniu, odtwarzaniu czy też reintrodukcji zagrożonych gatunków.
- **Pozyskiwanie i przetwórstwo pierwotnych surowców naturalnych:**
  - zbiór ziół dziko rosnących i ich przetwórstwo,
  - zbiór runa leśnego i przetwórstwo,
  - wyrób mebli w oparciu o miejscowe surowce,

Usuwanie samosiewów sosny pomaga w zachowaniu otwartego krajobrazu (fot. D. Krupiński)

- wyrób włókien/tkanin,
  - pozyskiwanie trzciny i strzecharstwo,
  - pozyskiwanie wikliny i produkcja wyrobów z wikliny.
  - **Urządzanie krajobrazu:**
    - przemieszczanie gruntu – w szczególności gleby,
    - wykonywanie kanałów,
    - usuwanie niepożądanych gatunków, walka z zarastaniem i zakrzaczeniami,
    - rekultywacja terenów, kompensacja przyrodnicza (odtworzenie siedlisk).
  - **Gospodarka wodna:**
    - regulowanie i przywracanie właściwych stosunków wodnych,
    - wykonywanie przepławek,
    - odtwarzanie starorzeczy, oczek wodnych i stawów rybnych.
  - **Turystyka:**
    - różne formy usług turystycznych, w szczególności ekoturystyki oraz turystyki kwalifikowanej
      - turystyka wędkarska i wodna, spływy rzeczne, turystyka ornitologiczna, tereny campingowe i pola namiotowe itp.
  - **Odnawialne źródła energii:**
    - produkcja i uzdatnianie biopaliw, np. z trzciny czy zrąbków wierzby,
    - pozyskiwanie i zagospodarowanie biomasy naturalnie rosnącej, szczególnie z obszarów chronionych borykających się z problemem zarastania i zakrzaczenia w skutek ekstensyfikacji i zanikania produkcji rolnej,
    - pozyskiwanie energii z małych elektrowni wodnych towarzyszących przywracaniu retencji wodnej.
- Więcej informacji na temat przedsięwzięcia można znaleźć na stronie www.otop.org.pl**

Inne korzyści

Jak wspomniano w poprzednich rozdziałach, poprzez programy takie jak np. program rolnośrodowiskowy, Unia Europejska wspiera dobre praktyki na rzecz ochrony różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich. W tym celu każde państwo członkowskie decyduje, jakie dobre praktyki rolne będą podlegać subwencjom tak, aby w żadnym przypadku nie stanowiły one dodatkowego kosztu utrzymania gospodarstwa. W taki właśnie sposób, między innymi, Unia Europejska daje wyraz znaczącej roli rolników w ochronie różnorodności biologicznej. Niemniej jednak korzyści, jakie rolnik może uzyskać w zamian za ochronę środowiska prowadzoną w ramach swojej działalności, wykraczają poza zakres korzyści ekonomicznych wynikających z tego typu programów. Gospodarstwa rolne zlokalizowane na obszarach Natura

2000 obejmują miejsca o największej różnorodności biologicznej w Europie. Dlatego też to właśnie te gospodarstwa są już na starcie uprzywilejowane, jeżeli chodzi o korzyści płynące z zachowania i poprawy stanu bogatej różnorodności biologicznej. Coraz więcej doświadczeń dowodzi, że korzyści wynikające z utrzymania dobrego stanu różnorodności biologicznej w gospodarstwach rolnych są o wiele większe niż związane z tym koszty. Często wprowadzenie niewielkich i prostych zmian w sposobie prowadzenia niektórych zwyczajowych prac rolnych oznacza dużą poprawę stanu różnorodności biologicznej w gospodarstwie i jego pobliżu, a jednocześnie pozwala obniżyć koszty produkcji.

Produkcja rolna opiera się na wykorzystaniu zasobów naturalnych szczególnie wrażliwych na nieko-

Intensywne rolnictwo – pośrednia przyczyna zmniejszenia liczebności wielu gatunków (fot. I. Kaługa)

Śródpolna grusza – coraz rzadszy element krajobrazu rolniczego (fot. M. Rzępała)

Pliszka żółta – typowy gatunek terenów rolniczych
(fot. I. Katuga)

rzystne oddziaływanie (są to takie zasoby jak gleba, czy woda), których ochrona jest niezbędna dla zagwarantowania żywotności czy też wydajności każdego gospodarstwa rolnego.

Jak pokazały doświadczenia z innych krajów, zastosowanie techniki polegającej na „minimalnym poziomie uprawy gleby”, zwanej również „oszczędną uprawą roli” (uprawa ziemi w sposób mało inwazyjny, bez niszczenia struktury gleby oraz jej naturalnej warstwy ochronnej, czyli roślinności i resztek organicznych), zachowanie upraw przykrytych podczas większości miesięcy w roku lub dokonywanie rotacji upraw, znacząco zmniejszają potrzebę użycia środków ochrony roślin, nawozów czy pestycydów. Model ten oznacza między innymi dostosowanie agrotechniki i używanego sprzętu do warunków siedliskowych, a nie odwrotnie.

Pozostawianie pasa roślinności trawiastej i dzikiej na skrajach uprawianych działek rolnych oraz stworzenie czy też zachowanie zielonej strefy oddzielającej działki, nie tylko pozwala chronić glebę przed erozją i jest źródłem stabilności ekologicznej upraw, ale tak ogranicza potrzebę stosowania pestycydów (że obszary te funkcjonują jako siedlisko dla zwierząt żywiących się najczęściej występującymi szkodnikami) i środków ochrony roślin (poprzez zahamowanie inwazyjnej ingerencji chwastów). Jednocześnie obszary

te stanowią miejsce zdobywania pożywienia i schronienie dla licznych gatunków ptaków i małych ssaków oraz funkcjonują jako małe, ale ważne „korytarze ekologiczne” dla dzikich zwierząt.

Techniki tego rodzaju i podobne praktykowane są w Europie z coraz większym przekonaniem, szczególnie na terenie gospodarstw zlokalizowanych w sieci Natura 2000. Powód jest prosty – na dłuższą metę znacząco zmniejszają koszty ponoszone przez rolników i jednocześnie pozwalają chronić bogactwo biologiczne w gospodarstwach.

Z drugiej strony przyroda staje się coraz to rzadszym dobrem i dlatego też istnieje coraz większy popyt na nią. Nadawana jest jej też coraz większa wartość. Obszary Natura 2000 oznaczają dla wszystkich Europejczyków miejsca, w których można rozkoszować się bogatą i dobrze zachowaną przyrodą. Podczas gdy sieć Natura 2000 ugruntowuje się, rozwija się coraz większy wachlarz działalności uzupełniających podstawową działalność rolną w gospodarstwach objętych siecią Natura 2000, tak aby zaspokoić rosnący popyt społeczeństwa na naturalne miejsca przeznaczone do odpoczynku i relaksu, oraz na produkty związane z wsią. Zachowanie bogatej różnorodności biologicznej na terenie gospodarstwa zwiększa możliwości zwiększenia jego opłacalności poprzez prowadzenie działalności uzupełniających o wysokiej wartości dodanej, na którą istnieje duży popyt, np. zakwaterowanie turystyczne na terenie gospodarstwa, wizyty w gospodarstwie z przewodnikiem, przejażdżki konne, produkcja i sprzedaż produktów rzemieślniczych, tworzenie małych „zielonych szkół” dla dzieci i wiele, wiele innych.

Ochrona różnorodności biologicznej w gospodarstwie rolnym zakłada, jak już widzieliśmy, niewielką potrzebę stosowania różnego rodzaju produktów chemicznych (pestycydów, środków biobójczych itp.), które mają jakże oczywisty negatywny wpływ na ludzkie zdrowie. Nie chodzi tu wyłącznie o ostatecznego konsumenta produktów rolnych, ale także szczególnie o rolnika, który jest bezustannie wystawiany na ich oddziaływanie. Natura 2000 oznacza dla rolnictwa ochronę i korzystanie z bogactwa środowiska naturalnego, obecnego na obszarze gospodarstwa i w jego okolicy, na rzecz dobra całego społeczeństwa, a przede wszystkim na rzecz dobra rolników.

Dobre praktyki

Fiszka przykładowa 1

Rezerwat Kózki

Źródła finansowania

Globalny Fundusz na rzecz Środowiska, Fundacja EkoFundusz, Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, dopłaty bezpośrednie, ONW, potencjalnie program rolnośrodowiskowy.

Kontekst

Projekt jest realizowany w mezoregionie Podlaski Przełom Bugu, w parku krajobrazowym Podlaski Przełom Bugu, na obszarze Natura 2000 – Dolina Dolnego Bugu – **PLB 140001**, oraz rezerwatu przyrody „Kózki”. Administracyjnie jest zlokalizowany w miejscowości Binduga w gminie Sarnaki, powiecie łosickim. Miejsce to zostało wybrane ze względu na wyjątkowe walory przyrodnicze terenu.

W dolinie Bugu występuje ponad **250** gatunków ptaków oraz najcenniejsze siedliska przyrodnicze, w tym zanikające w ostatnich latach murawy napiaskowe, z którymi jest związane bogactwo bezkręgowców (chrząszczy, muchówek, błonkówek, prostoskrzydłych, pluskwiaków i motyli). Dzięki ekstensywnej gospodarce pasterskiej, prowadzonej przez tzw. wspólnoty wiejskie, utrzymywał się na terenie objętym projektem korzystny stan zachowania rzadkich gatunków oraz siedlisk przyrodniczych. Na objętym projektem terenie zaprzestano wypasu około roku 1995. Do tego czasu wypasano tutaj jednocześnie około 100 sztuk bydła mlecznego, które nisko zgrzyzając roślinność oraz rozdeptując podłoże, powodowało powstawanie wtórnych piaszczysk i utrzymanie otwartego krajobrazu. Zaprzestanie wypasu spowodowało pojawienie się sukcesji roślinności drzewiastej (sosna), która z czasem przekształciła się w zadrzewienia. Spowodowało to degradację środowisk otwartych oraz zubożenie składu gatunkowego

zwierząt i roślin. Na opisywanym obszarze występują obecnie głównie niskotowarowe gospodarstwa rolne o średniej powierzchni 10 ha, niespecjalizujące się w określonym rodzaju produkcji. Gospodarstwa te są najczęściej zarządzane przez starszych wiekiem rol-

Murawy napiaskowe w rezerwacie „Kózki” nad Bugiem (fot. D. Krupiński)

Stado owiec rasy świniarka (fot. D. Krupiński)

Maria i Józef Oreszczukowie z pierwszą urodzoną w ich gospodarstwie owcą świniarką (fot. D. Krupiński)

ników niemających następców, co skutkuje zmniejszeniem liczby gospodarstw rolnych, drastycznym zmniejszeniem liczby wypasanych zwierząt, a w konsekwencji zanikaniem najcenniejszych środowisk w dolinie Bugu.

Cel i na czym polega projekt

Celem projektu jest przywrócenie otwartego krajobrazu doliny rzeki Bug, gdzie kilkanaście lat temu występowały rzadkie i zagrożone gatunki ptaków, oraz siedliska priorytetowe – murawy napiaskowe z bogactwem bezkręgowców. Aby zrealizować cel projektu, zakupiono stado owiec rasy – świniarka (11 macierek oraz 1 tryka). Zwierzęta zostały umieszczone w gospodarstwie rolnika, w miejscowości Binduga bezpo-

średnio sąsiadującej z terenem, na którym są prowadzone działania. W zamian za opiekę nad zwierzętami oraz ich wypasanie na terenie rezerwatu organizacja pozarządowa (Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”) wypłaca rolnikowi wynagrodzenie. Owce są wypasane w systemie kwaterowym na obszarze rezerwatu od połowy kwietnia aż do późnej jesieni. Jest to zgodne z planem ochrony rezerwatu przewidującym jego ochronę czynną przy pomocy bydła i/lub owiec. Aby przyspieszyć proces przywracania otwartego charakteru pastwisk, przed wypuszczeniem zwierząt przeprowadzono usuwanie podrostu drzew i krzewów z terenu rezerwatu. Działania przeprowadzono na powierzchni około 60 ha.

Wyniki

Rok	Dopłaty bezpośrednie + ONW	PROW 2007–2013 Pakiet 5.	PROW 2007–2013 Pakiet 7.	Razem w roku
2008	6 462 zł + 5 472 zł + 3 150 zł	–	320 zł/szt. x 10 = 3 200 zł	18 284 zł
2009	46 356 zł + 3 200 zł		320 zł/szt. x 15 = 4 800 zł	54 356 zł
2010	46 356 zł	1 380 zł/ha x 35 ha – 2 500 zł (dokumentacje) = 45 800 zł	320 zł/szt. x 20 = 6 400 zł	98 556 zł

Dyskusja i komentarz

Projekt rozpoczął się w roku 2008, gdy zakupiono stado owiec rasy świniarka. Rolnik posiadał wówczas 18 ha własnej ziemi, z czego około połowę stanowiły trwale użytki zielone. Do tych obszarów rolnik pobierał dopłaty bezpośrednie oraz dopłaty z tytułu gospodarowania na obszarze o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). W roku rozpoczęcia projektu Towarzystwo zapłaciło rolnikowi za opiekę nad stadem kwotę 3200 zł odpowiadającą dopłatom 320/szt. Do jednej dorosłej maciorzki owcy świniarka (wysokość zgodna z poziomem dofinansowania w ramach pakietu 7 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie realizowanego w ramach programu rolnośrodowiskowego). By rozpocząć wypas, Towarzystwo sfinansowało także zakup przenośnego ogrodzenia elektrycznego. W tym samym roku rolnik rozpoczął wypas na dodatkowej powierzchni (około 35 ha). Jeżeli rolnik przystąpi w roku 2009 do programu rolnośrodowiskowego w ramach pakietu 5 oraz do pakietu 7 (opisanych w tabeli), to w przypadku pozytywnego zakwalifikowania terenu do pakietu może otrzymać w roku 2010 dopłaty, które łącznie z jednolitą płatnością obszarową, dopłatami z tytułu gospodarowania na obszarze o niekorzystnych warunkach gospodarowania (po odjęciu kosztów przygotowania dokumentacji i planu rolnośrodowiskowego) mogą osiągnąć poziom dofinansowania pokazany w ostatnim wierszu tabeli. W tabeli nie pokazano korzyści finansowych związanych ze sprzedażą zwierząt, bowiem trzyczki są przeznaczone na własne potrzeby, a maciorzki zwiększają stado podstawowe. Dofinansowanie otrzymane przez rolnika za opiekę nad zwierzętami pozwala na utrzymanie stada i nie gene-

Dolina Bugu (fot. I. Katuga)

ruje dochodów. Dopiero połączenie hodowli owiec z innymi pakietami może pozwolić na osiągnięcie określonych korzyści finansowych.

Kontakt

Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”
ul. Sokołowska 74
tel. (0 25) 632 77 78
e-mail: biuro@bocian.org.pl
www.bocian.org.pl

Dobre praktyki

Fiszka przykładowa 2 Gospodarstwo Pomocnicze przy Parku Narodowym „Ujście Warty” – „Torfianki”

Źródła finansowania

Dopłaty bezpośrednie, ONW, program rolno-środowiskowy.

Kontekst

Gospodarstwo zlokalizowane jest na terenie Parku Narodowego „Ujście Warty” (PN „UW”), w granicach Obszaru Natura 2000 „Ujście Warty”. Teren ten położony jest w mezoregionie Kotliny Gorzowska, makroregionie Pradolina Toruń-

ska-Eberswaldzka. Administracyjnie należy on do gmin: Słońsk i Witnica. Wszelkie działania związane z użytkowaniem rolniczym podejmowane są zgodnie z zadaniami ochronnymi PN „UW”. Powierzchnia gospodarstwa wynosi 220,33 ha, z czego 84,74 ha to tzw. „Torfianki”, siedlisko jednego z zagrożonych wyginięciem i z tego powodu objętego szczególną ochroną ptaka – wodniczki (*Acrocephalus paludicola*). Obszar ten zlokalizowany jest na dnie doliny Warty, na terenie podlegającym corocznemu zalewom. Dominującą roślinnością jest szuwar turzycy zaostrojonej (*Caricetum gracilis*).

Cel i na czym polega projekt. Dyskusja i komentarz

„Torfianki” zostały objęte szczegółowym monitoringiem pod kątem liczebności wodniczki.

Koszenie w parku narodowym „Ujście Warty”
(fot. K. Wypychowski)

Zbiór siana
(fot. K. Wypychowski)

W ostatnich latach przedstawia się ona w sposób następujący: 2005 r. – 4, 2006 r. – 5, 2007 r. – 8, 2008 r. – 7 śpiewających samców. Użytkowanie kośne jest ściśle uzależnione od czasu trwania okresu lęgowego. Odbywa się zwykle nie wcześniej niż na początku sierpnia. Od roku 2005 na opisywanym terenie realizowany jest pakiet P01a02 Półnaturalne łąki jednokośne programu rolnośrodowiskowego 2004–2006. Równocześnie obszar ten został zgłoszony do jednostki certyfikującej jako gospodarstwo ekologiczne. Dla omawianego gospodarstwa program rolnośrodowiskowy w ramach PROW 2007–2013 daje możliwość sporządzenia nowego planu rolnośrodowiskowego w ramach wariantu 5.1 Ochrona siedlisk lęgowych ptaków w 2010 roku.

Koniki polskie w parku narodowym „Ujście Warty”
(fot. K. Wypychowski)

Wyniki

Rok	Płatności bezpośrednie + ONW	Pakiet S02b01 TUZ bez certyfikatu (program rolnośrodowiskowy 2004–2006)	Pakiet P01a02 Półnaturalne łąki jednokośne (program rolnośrodowiskowy 2004–2006)	Suma zł/ha	Suma dla gospodarstwa (obszar „Torfianki”)
2007	301,54 zł/ha + 179,00 zł/ha	396,00 zł/ha	480,00 zł/ha	1 356,54 zł/ha	114 953,20 zł

Kontakt do osoby odpowiedzialnej za projekt

Dyrektor PN „UW” Konrad Wypychowski
tel. (0 95) 752 40 27
e-mail: sekretariat@pnujsciewarty.gov.pl

Dobre praktyki

Fiszka przykładu 3

Gospodarstwo Rolne Pana Zdzisława Matkowskiego – działka 329

Źródła finansowania

Dopłaty bezpośrednie, ONW, program rolno-środowiskowy.

Kontekst

Gospodarstwo zlokalizowane jest w granicach Obszaru Natura 2000 „Ujście Warty”, który położony jest w mezoregionie Kotlina Gorzowska, makroregionie Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka. Administracyjnie należy on do gminy Słońsk. Powierzchnia całego gospodarstwa wynosi 194,64 ha, z czego 74,00 ha (działka 329) znajduje się w granicach Parku Na-

Baloty siana przygotowane do zbioru (fot. J. Głowacki)

rodowego „Ujście Warty” (PN „UW”). Jest to łąka wilgotna koszona ekstensywnie na podstawie umowy dzierżawy z PN „UW” określającej zasady użytkowania rolniczego.

Cel i na czym polega projekt.

Dyskusja i komentarz

Opisywana łąka była nieużytkowana przez kilkanaście lat, dlatego rozwinęły się tu zbiorowiska ziołoroślowe, które tworzą wysokie byliny, np. pokrzywa zwyczajna, sadziec konopiasty. Wydzierżawienie łąki Zdzisławowi Matkowskiemu w roku 2005, który użytkuje ją zgodnie z zadaniami ochronnymi PN „UW” oraz założeniami planu rolnośrodowiskowego (pakiet P01a02 programu rolnośrodowiskowego 2004–2006), spowodowało powrót bogatych florystycznie zbiorowisk łąk wilgotnych. Gatunkiem zasługującym na szczególną uwagę jest storczyk kukułka krwista (*Dactylorhiza incarnata*), którego populacja była w zaniku z powodu długoletniego braku odpowiedniego użytkowania kośnego. W roku 2008 stwierdzono obecność kilkudziesięciu osobników tego podlegającego ochronie prawnej gatunku.

Skoszone łąki (fot. J. Głowacki)

Bydło mięsne (fot. J. Głowacki)

Wyniki

Rok	Płatności bezpośrednie + ONW	Pakiet P01a02 Pólnaturalne łąki jednoosne (program rolnośrodowiskowy 2004–2006)	Suma zł/ha	Suma dla gospodarstwa (działka 329)
2007	301,54 zł/ha + 179,00 zł/ha	480,00 zł/ha	960,54 zł/ha	71 079,96 zł

Kontakt do osoby odpowiedzialnej za projekt

Zdzisław Matkowski, woj. Lubuskie
tel. 607 335 994

Dobre praktyki

Fiszka przykładowa 4 DAROL Sp. z o.o. w Słońsku

Rodzinne gospodarstwo rolne o powierzchni 70 ha zostało przejęte od rodziców w 1989 roku. Położone jest w miejscowości Słońsk w woj. lubuskim. Systematycznie było powiększane i obecnie zajmuje powierzchnię 4 tysięcy ha UR, w tym 3 tysiące ha użytków zielonych. Około 1000 ha położone jest na terenie Parku Narodowego „Ujście Warty”, pozostała powierzchnia znajduje się także na obszarze Natura 2000 (PLC080001). Użytki zielone znajdują się w dorzeczu Odry i Warty. Są to naturalne użytki zielone, a więc tym samym są doskonałym miejscem do wypasu i chowu bydła mięsnego. Głównym kierunkiem produkcji w gospodarstwie jest chów i hodowla bydła mięsnego, w całorocznym systemie utrzymania zwie-

rząt na naturalnym pastwisku. Dominującą rasą jest rasa Limou-sine. Stado liczy teraz około 2000 sztuk. Kierunek przyszłościowy to specjalizacja w chowie czystorasowym bydła mięsnego tej rasy. Stado mateczne pochodzi z najlepszych hodowli francuskich, niemieckich i holenderskich. Stamtąd pochodzą również rozplodniki, które są używane do krycia naturalnego. Stado jest pod oceną hodowlaną Polskiego Związku Hodowców i Producentów Bydła Mięsnego. Materiał hodowlany z tego gospodarstwa jest wpisywany do ksiąg hodowlanych prowadzonych przez Związek. Wysoką wartość hodowlaną bydła rasy Limousine potwierdzają liczne puchary i dyplomy zdobywane przez zwierzęta z tego gospodarstwa na regionalnych rolniczych wystawach i w konkursach hodowlanych. W produkcji bydła mięsnego stosowane są tu naturalne metody chowu. Są one oparte na przyjaznych zwierzętom i ekologicznych, nadodrzańskich i nad-

Bydło ras mięsnych wypasane na terenie parku narodowego „Ujście Warty” (fot. J. Głowacki)

Bydło mięsne w parku narodowym „Ujście Warty” (fot. J. Głowacki)

warciańskich naturalnych pastwiskach położonych w Parku Narodowym „Ujście Warty”. Gospodarstwo posiada również stado 400 koni ciężkich ras, które także wypasane są przez cały rok na naturalnych użytkach zielonych w Parku.

Wynik finansowy

DAROL Sp. z o.o. w Słońsku – powierzchnia 179 ha UR na obszarze Natura 2000. Aktualnie gospodarstwo realizuje na tej powierzchni pakiet PO1b programu rolnośrodowiskowego 2004–2006 – „Półnaturalne łąki dwukośne”. Z tego tytułu spółka otrzymuje 880 zł za 1 ha oraz 176 zł za 1 ha za położenie na obszarze Natura 2000 (w ramach programu rolnośrodowiskowego 2004–2006, gospodarstwo położone na obszarze

Natura 2000 otrzymuje płatność rolnośrodowiskową wyższą o 20% w stosunku do płatności, jaką otrzymują rolnicy gospodarujący poza tym obszarem). W sumie daje to **1056 zł za 1 ha**. Po przejściu spółki ze starego programu rolnośrodowiskowego do nowego, w tym do pakietu ptasiego (pakiet 5.1) otrzyma ona 1370 zł za 1 ha. W wyniku zmiany pakietu PO1b na pakiet ptasi otrzymamy różnicę w wysokości 314 zł/ha. W przedstawionym i analizowanym przykładzie jest to wyższy przychód o 56 206 zł z całej powierzchni.

Kontakt do osoby odpowiedzialnej za projekt

Dariusz Matkowski
Gm. Słońsk, pow. sulęciński, woj. Lubuskie

Dobre praktyki

Fiszka przykładowa 5 Gospodarstwo ekologiczne Sławomira Józefowicza

Źródła finansowania

Środki własne, płatności bezpośrednie, ONW, program rolnośrodowiskowy.

Kontekst

Gospodarstwo położone w zlewni rzeki Wel. Szybki nurt, znaczny spadek oraz malownicze przełomy nadają tej rzece górski charakter, czego potwierdzeniem są obserwacje pluszcza (*Cinclus cinclus*). Ze względu na atrakcyjny krajobraz, walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe regionu utworzono tam Welski Park Krajobrazowy. Dla ochrony głowacza białopłetwego (*Cottus gobio*) oraz innych cennych gatunków ryb wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej powołano ostoję Natura 2000 – PLH280015 „Przełomowa Dolina Rzeki Wel”.

Cel i na czym polega projekt

Gospodarstwo zlokalizowane jest w większości poza ostoją Natura 2000, ale w obszarze bezpośred-

Pola Sławomira Józefowicza (fot. S. Józefowicz)

niego na nią oddziaływania. Łączna powierzchnia gospodarstwa wynosi 12,99 ha, przy czym grunty orne obejmują 10,3 ha, a łąki nieco powyżej 1 ha. Łąka jest oddalona od reszty gospodarstwa i położona nad rzeką Wel w granicach ostoi Natura 2000. Grunty orne podzielone są na kilkanaście drobnych poletek, na których uprawiane są w płodozmianie liczne gatunki roślin, w tym najczęściej żyto, gryka, łubin w mieszance z owsem bezłuskowym, len oleisty, lnicznik, słonecznik oleisty, gorczyca, mak (na podstawie pozwolenia wydanego przez wójta gminy Grodziczno) i ziemniaki. Sporadycznie siana jest również m.in. rukola, ostropest czy kozieradka. Wszystkie rośliny uprawiane są metodami ekologicznymi z przeznaczeniem do produkcji żywności. Gospodarstwo posiada certyfikat rolnictwa ekologicznego wydany przez jednostkę certyfikującą BioEkspert. Część plonów sprzedawanych jest do zakładów przetwórczych. Z roślin oleistych (obecnie ok. 1,5 ha) w gospodarstwie produkowane są oleje, w tym lniany, lniankowy, gorczycowy i makowy. Oleje tłoczone są na zimno i nie podlegają dalszemu przetwarzaniu, oczyszczaniu czy filtrowaniu. Produkcja ta jest prowadzona w ramach rękodziela, a dystrybuowana tylko w sprzedaży bezpośredniej, w tym na kiermaszach żywności ekologicznej. Oleje cieszą się dużym zainteresowaniem klientów i produkowane są głównie na zamówienie. Planowany jest dalszy rozwój produkcji. Tłoczone będą oleje m.in. z rodzimych odmian roślin oleistych. Zwiększona produkcja olejów będzie wymagała rozszerzenia zakresu sprzedaży bezpośredniej. Do dodatkowych klientów rolnik będzie docierał, oferując swoje produkty, m.in. kajakarzom spływającym rzeką Wel i turystom odwiedzającym region. Przyszłe opracowanie znaku handlowego związanego z ostoją Natura 2000 „Przełomowa dolina rzeki Wel” zwiększy rozpoznawalność produktu oraz jego szanse marketingowe. Konsumenci postrzegają produkty pochodzące obszarów cennych przyrodniczo jako zdrowsze, a ich zakup oznacza wsparcie idei ochrony przyrody.

W gospodarstwie utrzymywane jest bydło rasy polska czerwona. W przypadku powiększenia stada

Produkty uzyskiwane w gospodarstwie (fot. S. Józefowicz)

Sławomir Józefowicz (fot. B. Archita)

i uzyskania stosownej dokumentacji zwierzęta zostaną objęte programem ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich będących warunkiem uczestnictwa, w programie rolnośrodowiskowym 2007–2013 w ramach pakietu 7 „Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie”, co wiąże się z dodatkową płatnością (1140 zł/krowę). Rolnik jest członkiem założycielem stowarzyszenia „Dla dawnych odmian i ras” planującego promocję i rozwój hodowli rodzimych ras zwierząt gospodarskich oraz uprawy tradycyjnych odmian roślin. Działalność stowarzyszenia umożliwi mu realizację jego planów w zakresie uprawy i przetwórstwa rękodzielniczego niektórych „dawnych” odmian roślin, w tym tych objętych wsparciem w ramach programu rolnośrodowiskowego (pakiet 6).

Zlokalizowana na obszarze Natura 2000 łąka posiada niską wartość paszową, ale wysokie walory przyrodnicze. W 2009 r. dla łąki zostanie sporządzona ekspertyza przyrodnicza pozwalająca na zakwalifikowanie jej do jednego z wariantów pakietu 5 „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000” programu rolnośrodowiskowego. Większość wariantów wymaga bardzo późnego koszenia, ale oferuje wysokie stawki płatności. W przypadku rozpoczęcia realizacji tego pakietu skoszone

siano będzie wykorzystywane jako ściółka, a następnie rozrzucone w postaci nawozu organicznego na polach.

Wynik finansowy

Rolnik korzysta z płatności bezpośrednich oraz płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Jest on również beneficjentem programu rolnośrodowiskowego – realizuje pakiet S02 Rolnictwo ekologiczne. Obecnie jedyną wymierną korzyścią finansową związaną z obecnością na obszarze Natura 2000 jest podwyższenie płatności rolnośrodowiskowej o 20% dla łąki położonej na obszarze ostoi. Jednak z uwagi na plany rozwoju gospodarstwa przewiduje on znaczne korzyści z lokalizacji ostoi Natura 2000 w pobliżu.

Dyskusja i komentarz

Wyznaczenie i informowanie o ostoi Natura 2000 oznacza promocję turystyczną regionu, a tym samym zwiększenie możliwości sprzedaży produktów regionalnych. W przypadku omawianego gospodarstwa oznacza to większą liczbę klientów dla wytwarzanych produktów ekologicznych. Planowane jest rozszerzenie działalności gospodarstwa o agroturystykę. Daje to szansę nie tylko na dodatkowe źródło dochodów, ale również zwiększenie zapotrzebowania na dotychczasowe produkty. Rolnik jest również członkiem Lokalnej Grupy Działania (LGD) ziemi lubawskiej. Działalność LGD daje szansę na uruchomienie projektów tworzących powiązanie pomiędzy rozwojem turystyki i rękodzielnicztwa w dolinie rzeki Wel.

Utrzymywana w gospodarstwie mozaika upraw korzystnie wpływa na różnorodność biologiczną, w tym ptaki krajobrazu rolnego czy trzmiele. Uprawa w systemie rolnictwa ekologicznego, związana z ograniczeniami w nawożeniu, rezygnacją ze stosowania chemicznych środków ochrony roślin oraz utrzymaniem okrywy roślinnej przez okres zimowy minimalizują ryzyko zanieczyszczenia przez gospodarstwo wód ostoi Natura 2000. Spływ środków biogenych jest także ograniczony przez drobnoprzestrzenną strukturę upraw. Dodatkowo ekstensywne użytkowanie łąki w obrębie ostoi przyczynia się do podtrzymania walorów przyrodniczych ostoi Natura 2000.

Kontakt do osoby odpowiedzialnej za projekt

Sławomir Józefowicz
Rynek, gmina Grodziczna, powiat nowomiejski, woj. warmińsko-mazurskie

Dobre praktyki

Fiszka przykładowa 6

Dolina Baryczy

Źródła finansowania

Globalny Fundusz na rzecz Środowiska, Fundacja Ekofundusz.

Kontekst

Projekt jest realizowany w dolinie Baryczy, na obszarze obejmującym 8 gmin pomiędzy Żmigrodem na zachodzie a Przygodzicami na wschodzie. Gminy te leżą w dwóch województwach: **dolnośląskim i wielkopolskim**.

Dolina Baryczy jest szczególnie cenna ze względu na swoje walory przyrodnicze. Mozaika stawów, mokradeł, łąk i lasów sprzyja utrzymaniu różnorodności biologicznej. Ze względu na szczególne walory ornitologiczne wyznaczono tutaj obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. Tereny o powierzchni 25 700 ha mają status ostoi ptasiej o międzynarodowym znaczeniu (IBA). Stawy Doliny Baryczy zostały zaliczone do światowej sieci obiektów wodnych Living Lakes. Na

tym terenie stwierdzono około **280** gatunków ptaków, w tym wiele rzadkich i zagrożonych w skali Europy. Dodatkowo dolina jest największą w Polsce ostoją kozioroga dębosza (ok. 400 dębów ze śladami zasiedlenia).

Na obszarze znajduje się 5 dużych i 5 małych kompleksów stawów rybnych (w sumie 130 stawów), na których prowadzi się hodowlę ryb, głównie karpia. Gospodarka stawowa była prowadzona na kompleksie Stawów Milickich już od początku XIII wieku i jest związana z działalnością zakonu cystersów.

W związku z deficytem wody w zlewni Baryczy w ostatnim stuleciu nastąpił tutaj upadek gospodarki stawowej. Spowodowało to również zanik cennych terenów łąkowo-pastwiskowych. Ze względu na niską opłacalność produkcji, pozostałe na obszarze gospodarstwa rolne odstępowały od tradycyjnych metod gospodarowania, co powodowało zanik ważnych środowisk i zubożenie składu gatunkowego obszaru. Zjawiskiem niekorzystnym dla funkcjonowania obszaru był także niekontrolowany ruch turystyczny.

Cel i na czym polega projekt

Celem projektu jest ochrona i utrzymanie bioróżnorodności Doliny Baryczy. Aby zrealizować cel

Czaple i gęsi na Stawach Milickich (fot. I. Katuga)

Kwitnące jabłonie starych odmian (fot. A. Kucharska)

Stawy Milickie – pokazowe odłowy karpia (fot. I. Kaługa)

projektu, zapoczątkowano działania zmierzające do przywrócenia tradycyjnych metod gospodarowania ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki stawowohodowlanej oraz rolnictwa pro środowiskowego. Opracowano strategię zrównoważonego działania mającego na celu planowanie zagospodarowywania przestrzeni, ochronę bioróżnorodności oraz pobudzania świadomości społeczności lokalnych. Zorganizowano szkolenia i warsztaty na temat wdrożenia turystyki przyjazdnej przyrodzie: szlaki konne, rowerowe, kajakowe, ścieżki przyrodnicze, agroturystykę. Przeprowadzono szkolenia dla gospodarstw agroturystycznych w zakresie oferty ekoturystycznej.

Dyskusja i komentarz

Działania na rzecz ochrony i utrzymania bioróżnorodności Doliny Baryczy zapoczątkowały w roku 1994 organizacje pozarządowe, które aktywizowały i integrowały rolników i mieszkańców regionu do wspólnego działania w systemie gospodarstw tradycyjnych, edukacji przyrodniczej i pro środowiskowej. Zaczęto wspierać rozwój produktu regionalnego bazującego na walorach przyrodniczych jako skutecznego narzędzia promocji

regionu np. „stare sady” – powrót tradycyjnych drzew owocowych, czy program zachowania pierwotnej rasy kury zielononóżki kuropatwianej.

Dzięki zaangażowaniu organizacji pozarządowych, samorządów, lasów państwowych, gospodarstw rybackich oraz społeczności lokalnych stworzono na obszarze Natura 2000 – Dolina Baryczy (PLB020001) markę obszaru, którego wizytówką są produkty regionalne oraz lokalne z certyfikatem Unii Europejskiej, tj. karp milicki, karp wędzony, chleb gogołowicki, sery kozie, jabłka starych odmian, maliny, pomidory, dżemy. Na obszarze tym prowadzi się promocję ekstenywnych metod gospodarowania (gospodarka stawowa) oraz promocję programów rolnośrodowiskowych, których celem jest utrzymanie bioróżnorodności krajobrazu rolniczego. W ramach projektu, dzięki walorom przyrodniczym terenu, udało się także aktywizować agroturystykę, która stanowi dodatkowe źródło dochodu społeczności lokalnych.

Kontakt

Fundacja Doliny Baryczy
www.barycz.org.pl

Ważniejsze akty prawne

1. DYREKTYWA RADY 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory.
http://natura2000.mos.gov.pl/natura2000/pl/dokumenty_europejskie.php?doc=podstawa_dokumenty/dyrektywa92/dyrektywa92_43.htm
2. DYREKTYWA RADY 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków (ze zm.).
http://natura2000.mos.gov.pl/natura2000/pl/dokumenty_europejskie.php?doc=podstawa_dokumenty/dyrektywa79/dyrektywa79_409.htm
3. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 wraz z załącznikami.
http://www.minrol.gov.pl/PROW_2007-2013
4. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody i niektórych innych ustaw. (DzU nr 201, poz. 1237).
5. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227).
6. Ustawa z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (DzU nr 64, poz. 427 z późn. zm.).

Program rolnośrodowiskowy 2004–2006

7. **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r.** w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na **wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt** objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (DzU nr 174, poz. 1809 z późn. zm.).
www.minrol.gov.pl/Plan_Rozwoju_Obszarow_Wiejskich/legislacja_krajowa

Program rolnośrodowiskowy 2007–2013

8. **Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 28 lutego 2008 r.** w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „**Program rolnośrodowiskowy**” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU nr 34, poz. 200).
9. **Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r.** w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „**Program rolnośrodowiskowy**” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU nr 33, poz. 262).
www.minrol.gov.pl/PROW_2007-2013/legislacja/Dzialanie:_Program_rolno_srodowiskowy
10. Informacje dotyczące programu rolnośrodowiskowego na stronie MRiRW.
www.minrol.gov.pl/PROW_2007-2013/Wnioski_i_instrukcje_PROW_2007-2013

Przydatne adresy

Centra Doradztwa Rolniczego

Centrum Doradztwa Rolniczego

w Brwinowie

ul. Pszczelińska 99
05-840 Brwinów
tel. (0 22) 729 66 34, (0 22) 729 72 91
e-mail: sekretariat@cdr.gov.pl
<http://www.cdr.gov.pl>

Centrum Doradztwa Rolniczego

Oddział w Radomiu

ul. Chorzowska 16/18
26-600 Radom
tel. (0 48) 365 69 00
<http://www.odr.net.pl>

Centrum Doradztwa Rolniczego

Oddział w Krakowie

ul. Meiselsa 1
31-063 Kraków
tel. (0 12) 424 05 00
fax (0 12) 424 05 05
e-mail: krakow@cdr.gov.pl
<http://www.cdr.gov.pl/krakow>

Centrum Doradztwa Rolniczego

Oddział w Poznaniu

ul. Winogrody 63
61-659 Poznań
tel. (0 61) 823 20 81
fax (0 61) 823 20 81
<http://www.cdr.gov.pl/poznan>

Generalna i Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

ul. Wawelska 52/54
00-922 Warszawa
tel. (0 22) 579 22 89
fax (0 22) 57 92 555
Numer telefoniczny centrali GDOŚ:
(0 22) 579 29 00
<http://www.gdos.gov.pl>

Regionalna Dyrekcja

Ochrony Środowiska w Białymstoku

ul. Dojlidy Fabryczne 23
15-554 Białystok
tel. (85) 740 69 81
fax (85) 740 69 82
email: biuro@rdos.eu
<http://bip.rdos.eu>

Regionalna Dyrekcja

Ochrony Środowiska w Bydgoszczy

ul. Konarskiego 1
85-950 Bydgoszcz
tel. (0 52) 349 74 30
e-mail: rdos@uwoj.bydgoszcz.pl
<http://bydgoszcz.rdos.gov.pl>

Regionalna Dyrekcja

Ochrony Środowiska w Gdańsku

ul. Chmielna 54/57
80-748 Gdańsk
tel. (0 58) 305 89 65, (0 58) 301 18 71
fax (0 58) 305 89 65
email: wsr@gdansk.uw.gov.pl
<http://gdansk.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska
w Gorzowie Wielkopolskim**
ul. Jagiellończyka 8
66-400 Gorzów Wielkopolski
tel. (0 95) 711 53 38
fax (0 95) 711 55 24
e-mail: wrs@uwoj.gorzow.pl
<http://gorzow.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Katowicach**
ul. Powstańców 41a
40-024 Katowice
tel. (0 32) 207 78 01
fax (0 32) 207 78 84
<http://katowice.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Kielcach**
Al. IX Wieków Kielc
325-516 Kielce
tel. (0 41) 342 15 42
fax (0 41) 342 12 77
e-mail: rol00@kielce.uw.gov.pl
<http://kielce.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Krakowie**
ul. Smoleńsk 29-31
31-112 Kraków
tel. (0 12) 619 81 20, (0 12) 619 81 21
fax (0 12) 619 81 22
e-mail: echr@malopolska.uw.gov.pl
<http://krakow.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Łodzi**
ul. Sienkiewicza 3
90-113 Łódź
tel. (0 42) 664 1135
fax (0 42) 664 2166
<http://lodz.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Lublinie**
ul. Spokojna 4
20-914 Lublin
tel. (0 81) 742 43 12
fax (0 81) 742 43 30
<http://lublin.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Olsztynie**
Al. Marsz. J. Piłsudskiego 7/9
10-575 Olsztyn
tel. (0 89) 52 32 378
fax (0 89) 523 24 05
<http://olsztyn.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Opolu**
ul. Piastowska 14
45-082 Opole
tel. (0 77) 45 24 122
<http://opole.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Poznaniu**
Al. Niepodległości 16/18
61-713 Poznań
tel. (0 61) 854 16 08
fax (0 61) 854 16 02
<http://poznan.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Rzeszowie**
ul. Grunwaldzka 15
35-959 Rzeszów
tel. (0 17) 867 19 82
fax (0 17) 867 19 83
e-mail: rdos@tbd.rzeszow.pl
<http://rzeszow.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Szczecinie**
ul. Wały Chrobrego 4
70-502 Szczecin
tel. (0 91) 43 03 753
fax (0 91) 43 47 932
<http://szczecin.rdos.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska w Warszawie**
ul. Henryka Sienkiewicza 3
00-015 Warszawa
tel. (0 22) 556 56 00
fax (0 22) 556 56 02
e-mail: rdos.warszawa@mazowieckie.pl
<http://warszawa.rdos.gov.pl>

**Agencja Restrukturyzacji
i Modernizacji Rolnictwa**
ul. Żelazna 59
00-848 Warszawa
tel. 0 800 38 00 84
fax (0 22) 318 53 30
e-mail: info@arimr.gov.pl
<http://www.arimr.gov.pl>

**Regionalna Dyrekcja
Ochrony Środowiska we Wrocławiu**
ul. Plac Powstańców Warszawy 1
50-951 Wrocław
tel. (0 71) 340 68 07
fax (0 71) 340 68 06
e-mail: rdossekr@duw.pl
<http://wroclaw.rdos.gov.pl>

Ośrodki Doradztwa Rolniczego

**Zachodniopomorski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach**
73-134 Barzkowice
tel. (0 91) 561 37 02
fax (0 91) 561 37 00
<http://www.zodr.pl>

Ministerstwa

**Ministerstwo Rolnictwa
i Rozwoju Wsi**
ul. Wspólna 30
00-930 Warszawa
tel. (0 22) 623 10 00
fax (0 22) 623 27 50, (0 22) 623 27 51
e-mail: kancelaria@minrol.gov.pl
[http://www.minrol.gov.pl/
DesktopDefault.aspx](http://www.minrol.gov.pl/DesktopDefault.aspx)

**Warmińsko-Mazurski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Olsztynie**
ul. Jagiellońska 91
10-356 Olsztyn
tel. (0 89) 535 76 84, (0 89) 526 44 39
fax wew. 47
<http://www.w-modr.pl>

Ministerstwo Środowiska
ul. Wawelska 52/54
00-922 Warszawa
tel. (0 22) 57 92 900
e-mail: info@mos.gov.pl
<http://www.mos.gov.pl>

**Świętokrzyski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach**
ul. Piotrkowska 30
26-200 Końskie Modliszewice
tel. (0 41) 372 22 84, (0 41) 372 22 85
fax (0 41) 372 34 86
<http://www.sodr.pl>

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
ul. Wspólna 2/4
00-926 Warszawa
tel. (0 22) 461 30 00
[http://www.mrr.gov.pl/Strony/
default.aspx](http://www.mrr.gov.pl/Strony/default.aspx)

**Śląski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Częstochowie**
ul. Wyszyńskiego 70/126
42-200 Częstochowa
tel. (0 34) 377 01 00, (0 34) 377 01 01
fax (0 34) 362 04 89
[http://www.czwa.odr.net.pl/centrum.php
?act=rejony](http://www.czwa.odr.net.pl/centrum.php?act=rejony)

**Pomorski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Gdańsku**
Trakt Św. Wojciecha 293
80-001 Gdańsk
tel. (0 58) 309 04 82, (0 58) 309 04 83
fax (0 58) 309 09 45
<http://www.podr.pl>

**Podlaski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Szepietowie**
18-210 Szepietowo
tel. (0 86) 476 05 50, (0 86) 476 05 51
fax (0 86) 476 05 53
<http://odr.zetobi.com.pl>

**Podkarpacki Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Boguchwale**
ul. Tkaczowa 146
36-040 Boguchwała
tel. 871 41 01, (0 17) 871 44 32
fax (0 17) 871 41 01
<http://www.podrb.pl>

**Opolski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Łosiu**
ul. Główna 1
49-330 Łosiów
tel. (0 77) 412 52 97, (0 77) 412 53 68
fax (0 77) 412 53 68
<http://www.oodr.pl/index.php?dzial=none&on=tak>

**Mazowiecki Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Warszawie**
ul. Czereśniowa 98
02-456 Warszawa
tel. (0 22) 863 25 95, (0 22) 863 85 72,
fax (0 22) 863 25 95
<http://www.modr.mazowsze.pl>

**Małopolski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Karniowicach**
32-082 Bolechowice
tel. (0 12) 285 21 13, (0 12) 285 21 14,
fax (0 12) 285 11 07
<http://www.modr.pl>

**Łódzki Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach**
ul. Nowości 32
95-011 Bratoszewice
tel. (0 42) 719 89 28, (0 42) 719 89 13
fax (0 42) 719 66 99
<http://www.lodr-bratoszewice.pl>

**Lubelski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Końskowoli**
ul. Pożowska 8
24-130 Końskowola
tel. (0 81) 881 62 85, (0 81) 881 66 01
fax (0 81) 881 66 63
<http://www.wodr.konskowola.pl>

**Lubuski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Kalsku**
ul. Kalsk 91
66-100 Sulechów
tel. (0 68) 385 20 91 do 96
fax/tel. (0 68) 385 28 68
<http://www.lodr.pl>

**Kujawsko-pomorski Ośrodek Doradztwa
Rolniczego w Minikowie**
89-122 Minikowo k. Nakła n. Notecią
tel. (0 52) 386 72 00, (0 52) 386 72 14
fax (0 52) 386 72 27
<http://www.kpodr.pl>

**Wielkopolski Ośrodek
Doradztwa Rolniczego w Poznaniu**
ul. Sieradzka 29
60-163 Poznań
tel. (0 61) 868 52 72
e-mail: wodr@wodr.poznan.pl
<http://www.wodr.poznan.pl>

Organizacje pozarządowe

Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”

ul. Sokołowska 74
08-110 Siedlce
tel. (0 25) 632 77 78
fax (0 25) 632 77 78
e-mail: biuro@bocian.org.pl
<http://www.bocian.org.pl>

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków „OTOP”

ul. Odrowąża 24
05-270 Marki k. Warszawy
tel. (022) 761 82 05
fax (0 22) 761 90 51
e-mail: biuro@otop.org.pl
<http://www.otop.org.pl>

Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju

ul. Białokórnicza 26
50-134 Wrocław
tel./fax (0 71) 343 08 49, (0 71) 344 59 48
e-mail: biuro@eko.wroc.pl
<http://www.eko.wroc.pl>

Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”

ul. Podwale 75
50-449 Wrocław
tel./fax (0 71) 343 09 58
e-mail: pronatura@pronatura.org.pl
<http://pronatura.org.pl>

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”

ul. Szamarzewskiego 11/6
60-514 Poznań
tel./fax (0 61) 662 86 06
e-mail: biuro@salamandra.org.pl
<http://www.salamandra.org.pl>

Komitet Ochrony Orłów

ul. Niepodległości 53/55
10-044 Olsztyn
Skrytka pocztowa 55, 10-001 Olsztyn 1
tel./fax (0 89) 535 32 54
e-mail: koo@free.ngo.pl
<http://koo.free.ngo.pl>

Klub Przyrodników

ul. 1 Maja 22
66-200 Świebodzin
tel. (0 68) 382 82 36, (0 68) 475 66 11
fax (0 68) 382 82 36
<http://www.kp.org.pl>

Towarzystwo Badań i Ochrony Przyrody

ul. Sienkiewicza 68
25-501 Kielce
tel./fax (0 41) 344 43 25
e-mail: biuro@tbop.org.pl
<http://www.tbop.org.pl>

Towarzystwo Ochrony Przyrody „Ptaki Polskie”

ul. Kościuszki 26/11
19-110 Goniądz nad Biebrzą
tel./fax (0 85) 738 04 98
<http://www.ptakipolskie.pl>

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze

ul. Monte Cassino 7/27
70-465 Szczecin
e-mail: ztp@ztp.org.pl
<http://www.ztp.org.pl>

Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne

ul. Akademicka 13
20-950 Lublin
tel. (0 66) 35 02 134
<http://www.lto.most.org.pl>

**Grupa Badawcza Ptaków Wodnych
„KULING”**
ul. Startowa 7a/13
80-461 Gdańsk
tel. 0 503 603 936
e-mail: kuling@wp.pl
<http://www.kuling.org.pl>

**Przemyskie Towarzystwo
Ornitologiczne w Przemysłu**
ul. 22-go Stycznia 15/44
37-700 Przemysł
tel./fax (0 48) 166 70 82 10
<http://members.tripod.com/~ptorni/pto.html>

Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
ul. Ciepła 17
15-471 Białystok
tel./fax (0 85) 664 22 55
<http://www.ptop.org.pl>

**WWF Polska, Biuro WWF
w Warszawie**
ul. Wiśniowa 38
02-520 Warszawa
tel. (0 22) 849 84 69
tel./fax (0 22) 646 36 72
e-mail: kontakt@wwf.pl
<http://wwf.pl>

Parki Narodowe

Babiogórski Park Narodowy
ul. Zawoja 1403
34-223 Zawoja
tel. (0 33) 887 51 10
<http://www.bgpn.pl/bgpn.php>

Białowiecki Park Narodowy
ul. Park Pałacowy 11
17-230 Białowieża
tel. (0 85) 682 97 00, (0 85) 681 23 06
e-mail: bpn@bpn.com.pl
<http://www.bpn.com.pl>

Biebrzański Park Narodowy
ul. Osowiec-Twierdza 8
19-110 Goniądz
tel. (0 85) 738 06 20, (0 85) 738 30 00
fax (0 85) 738 30 21
e-mail: sekretariat@biebrza.org.pl
<http://www.biebrza.org.pl>

Bieszczadzki Park Narodowy
ul. Ustrzyki Górne
38-714 Ustrzyki Górne
tel./fax (0 13) 461 06 10, (0 13) 461 06 50
<http://www.bdpn.pl>

Park Narodowy „Bory Tucholskie”
ul. Długa 33
89-606 Charzykowy
tel./fax (0 52) 39 88 397
e-mail: sekretariat@pnbt.asi.pl
<http://www.park.borytucholskie.info>

Drawieński Park Narodowy
ul. Leśników 2
73-220 Drawno
tel. (0 95) 768 20 51
fax (0 95) 768 25 10
Sekretariat: dpn@dpn.pl
Dyrektor: dyrektor@dpn.pl
<http://www.dpn.pl>

Gorczański Park Narodowy
ul. Poręba Wielka 590
34-735 Niedźwiedź
tel./fax (0 18) 33 17 207
e-mail: gpn@gorcepn.pl
<http://www.gorzanski-park.pl>

Park Narodowy Gór Stołowych
ul. Słoneczna 31
57-350 Kudowa Zdrój
tel./fax (0 74) 86 61 436
<http://www.pn-gorski-pulsar.net.pl>

Kampinoski Park Narodowy

ul. Tetmajera 38
05-080 Izabelin
tel. (0 22) 722 60 01, (0 22) 722 60 21
fax (0 22) 722 65 60
e-mail: dyrekcja@kampinoski-pn.gov.pl
<http://www.kampinoski-pn.gov.pl>

Poleski Park Narodowy

ul. Lubelska 3a
22-234 Urszulin
tel. (0 82) 571 30 71, (0 82) 571 30 72
fax (0 82) 571 30 03
e-mail: biuro@poleskipn.pl
<http://www.poleskipn.pl>

Karkonoski Park Narodowy

ul. Chałubińskiego 23
tel. (0 75) 75 537 26
e-mail: sekretariat@kpnmab.pl
<http://www.kpnmab.pl>

Roztoczański Park Narodowy

ul. Plażowa 2
22-470 Zwierzyniec
tel./fax (0 84) 687 20 66, (0 84) 687 22 86
e-mail: sekretariat@roztoczanski-pn.pl
<http://www.roztoczanski-pn.pl>

Magurski Park Narodowy

38-232 Krempna 59
tel./fax (0 13) 441 40 99
e-mail: magurskipn@pro.onet.pl
<http://www.magurskipn.pl>

Słowiński Park Narodowy

ul. Bohaterów Warszawy 1A
76-214 Smołdzino
tel./fax (0 59) 81 17 204, (0 59) 81 17 339,
(0 59) 81 17 509
e-mail: sekretariat@slowinski-pn.pl
http://www.slowinski-pn.pl/spn_pl.php

Narwiański Park Narodowy

ul. Kurowo 10
18-204 Kobylin Borzymy
tel./fax (0 85) 718 14 17, (0 86) 476 48 11,
(0 86) 476 48 12
e-mail: npn@nnp.pl
<http://www.npn.pl>

Świętokrzyski Park Narodowy

ul. Suchedniowska 4
26-010 Bodzentyn
tel. (0 41) 31 15 106
fax (0 41) 31 15 106
e-mail: dyrekcja@swietokrzyskipn.org.pl
<http://www.swietokrzyskipn.org.pl>

Ojcowski Park Narodowy

32-047 Ojców 9
tel. (0 12) 389 10 39, (0 12) 389 20 05,
(0 12) 389 14 90
fax (0 12) 389 20 06
e-mail: opnar@pro.onet.pl
<http://www.opnar.pan.krakow.pl>

Tatrzański Park Narodowy

ul. Kuźnice 1
34-500 Zakopane
tel. (0 18) 20 232 00
<http://www.tpn.pl>

Pieniński Park Narodowy

ul. Jagiellońska 107B
34-450 Krościenko nad Dunajcem
tel. (0 18) 262 56 01
e-mail: mailto:biuro@pieninypn.pl
<http://www.pieninypn.pl>

Park Narodowy „Ujście Warty”

ul. Chyrzyno 1
69-113 Górzycza
tel. (0 95) 752 40 27
e-mail: sekretariat@pnujsciewarty.gov.pl
<http://www.pnujsciewarty.gov.pl>

Wielkopolski Park Narodowy

ul. Jeziory
62-050 Mosina
tel. (0 61) 813 22 06
tel./fax (0 61) 813 62 99
e-mail: sekretariat@wielkopolskipn.pl
<http://www.wielkopolskipn.pl>

Wigierski Park Narodowy

ul. Krzywe 82
16-400 Suwałki
tel. (0 87) 563 25 40,
e-mail: wigry_pn@su.onet.pl
<http://www.wigry.win.pl>

Woliński Park Narodowy

ul. Niepodległości 3a
72-500 Międzyzdroje
tel. (0 91) 32 80 727
e-mail: sekretariat@wolinpn.pl
<http://www.wolinpn.pl/index1.html>

LISTA PODRĘCZNIKÓW WYDANYCH NA TEMAT MIĘDZYSEKTOROWEGO ODDZIAŁYWANIA PROGRAMU NATURA 2000

- Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000
- Natura 2000 a gospodarka wodna
- Natura 2000 w leśnictwie
- Natura 2000 w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko
- Natura 2000 w planowaniu przestrzennym – rola korytarzy ekologicznych

Ogólnoeuropejska sieć ekologiczna NATURA 2000 tworzona jest w celu zachowania przyrodniczego dziedzictwa naszego kontynentu. Podstawą jej tworzenia i funkcjonowania są przepisy dyrektywy Rady EWG o ochronie dziko żyjących ptaków, zwanej potocznie dyrektywą ptasią oraz dyrektywy Rady EWG o ochronie naturalnych siedlisk oraz dziko żyjącej flory i fauny, zwanej dyrektywą siedliskową.

Jej podstawowym celem jest ochrona różnorodności biologicznej na obszarze państw członkowskich Unii Europejskiej. Ochrona ta ma polegać między innymi na zachowaniu lub odtworzeniu rzadkich i zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych, populacji gatunków roślin i zwierząt oraz ich ostoi, reprezentatywnych dla poszczególnych regionów biogeograficznych na terenie Wspólnoty.

Ich ochrona odbywa się m.in. poprzez wyznaczenie sieci Natura 2000, a w jej ramach utworzenie sieci Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk ustanawianych na podstawie dyrektywy siedliskowej i Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków, powołanych zgodnie z zaleceniami dyrektywy ptasiej. Jednocześnie te dyrektywy uznają, iż ochrona różnorodności biologicznej powinna dokonywać się z uwzględnieniem interesów społeczności lokalnych oraz przy udziale i współpracy wszystkich zainteresowanych stron.

Podręczniki, które Państwu przekazujemy powstały w ramach projektu współpracy bliźniaczej pomiędzy Polską i Hiszpanią, przy dużej pomocy hiszpańskich ekspertów i zaangażowaniu powstałych w tym celu Grup Roboczych. Podręczniki te mają za zadanie przybliżyć problemy i sposób ich rozwiązywania, z którymi będziemy się spotykać podczas prowadzenia działalności na cennych przyrodniczo obszarach. Mamy jednocześnie nadzieję, że podręczniki te przyczynią się do wdrożenia zasady rozwoju zrównoważonego, który przyniesie oczekiwane korzyści ekonomiczne, nie stwarzając przy tym ryzyka dla zachowania i przetrwania zasobów przyrodniczych.

Oddajemy także do Państwa dyspozycji dodatkowe materiały, które zamieszczone są na dołączonej do podręcznika płycie. Znajdują się tam zarówno załączniki do poszczególnych podręczników, jak i zestaw prezentacji i materiałów informacyjnych dotyczących sieci Natura 2000, które powstały w ramach poprzednio realizowanych projektów.

ISBN 978-83-89994-01-1

Publikacja współfinansowana ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej